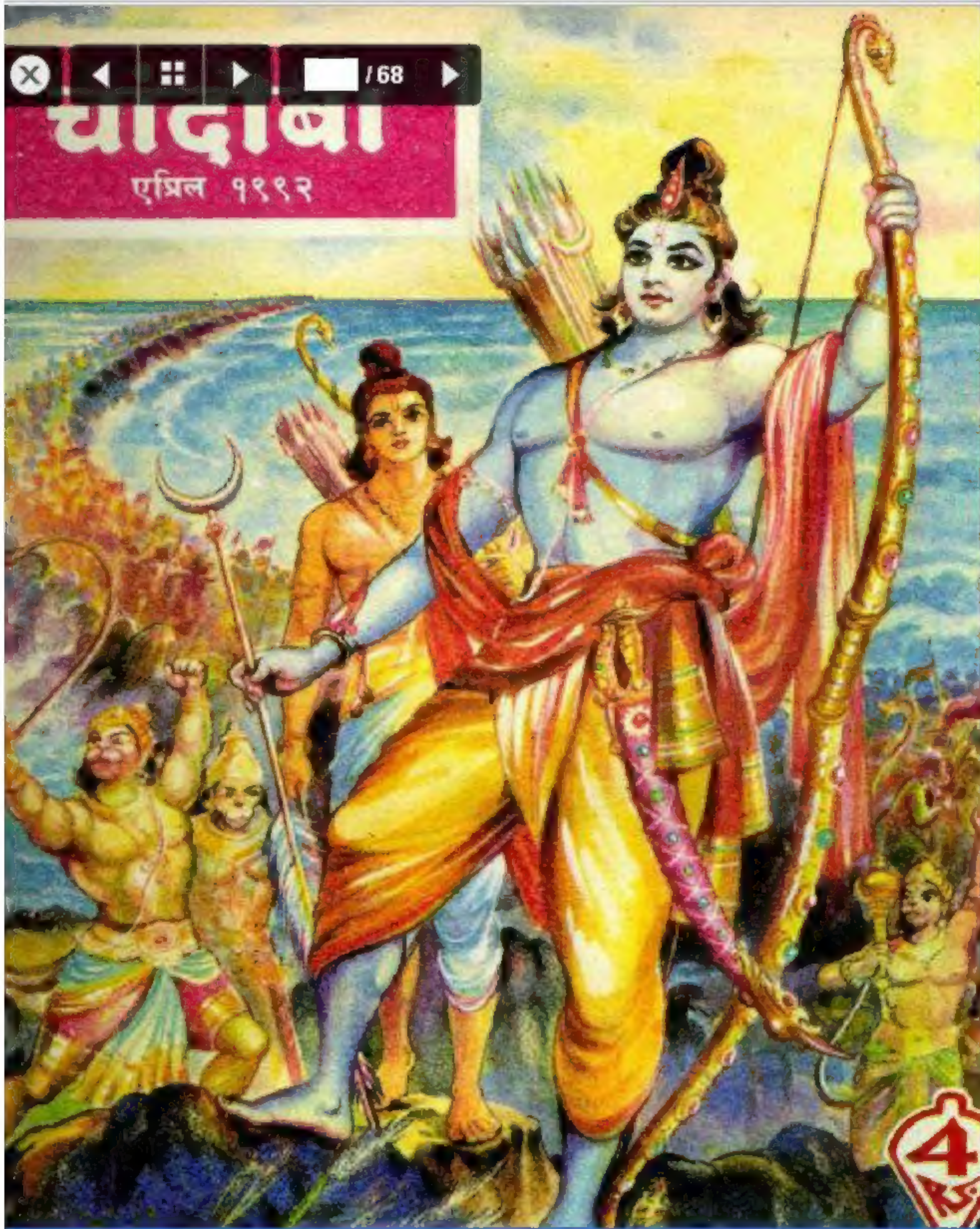


चादावा

एप्रिल १९९२



जी. बोदोले माली संयुक्त राष्ट्रसंघाचे सहाय्ये महासचिव होत. गॅब्रियेली नॉर्वेची थी. ट्रिबेसी (१९४६-४९), स्वीडनचे थी. डॅग हॅमर्स मूल्य (१९४३-६९), बहुरेशांचे यु. एट (१९६९-७९), ऑस्ट्रियाचे डॉ. कुर्ट वॉलशम (१९७९-८९) आणि वेल्सची थी. फ्रेड थी. स्मेल्लर (१९८२-९९) संयुक्त राष्ट्रसंघाचे महासचिव होते.

शांतता प्रस्थापित करण्याची जबाबदारी संयुक्त राष्ट्रसंघाची आहे. म्हणून राष्ट्रसंघाने कंपुशियातील गेल्या वीस वर्षे चाललेला संघर्ष संयुक्त राष्ट्र आणूत तालपुरत्या 'सुप्रीम मॅशनल कौन्सिल'ची स्थापना केली आणि अशा रीतीने सध्या लोकशाही सरकारची स्थापना करण्याचे प्रयत्न केले.

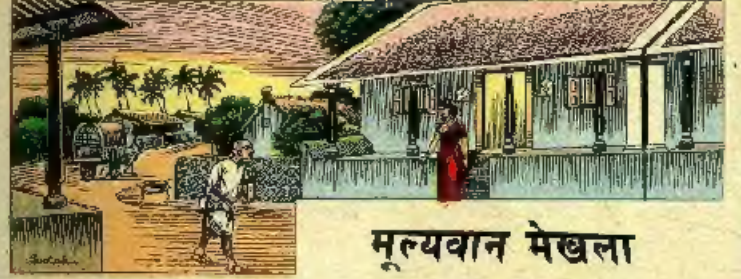
युगोस्लाविया व कोशिया यांनी कोडरेलव मधून आपल्या स्वातंत्र्याची घोषणा केली, त्यामुळे इथे युद्धाचे वातावरण निर्माण झाले. या प्रवेशात शांति प्रस्थापित करण्याचे प्रयत्न अमेरिका, रशिया व अन्य देशांनी केले. या दोन देशात संयुक्त राष्ट्रसंघाची शांति-सैन्य मुद्रा पोचली.

संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या प्रमुख उद्देशात एक आहे-आपापसातील युद्धाचे आता-वरण नष्ट करून जगातील सर्व देशात शांति व सुरक्षा यांची स्थापना करणे. आजच्या संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासचिवाने एक आणखी जबाबदारी

पण पार पाडायची आहे. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या अंतर्गत व्यवहाराच्या व्यव-धोरणात काही सुधारणा घडवून आणण्याची मागणी सतत होत राहिली आहे. जर्मनी व जपान यांना स्थायी सदस्य बनवून सुरक्षा-परिषद अधिक विस्तृत करण्याची आवश्यकता वाटत आहे. नुकतेच भारतातील अमेरिकेचे राजदूत पॅट्रिक मोनिहान म्हणाले की सुरक्षा परिषदेत भारताला ही स्थायी सदस्यत्व मिळाले पाहिजे.

संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासचिव पदावर थी. वाली यांची निवड झाली तेव्हा ते म्हणाले-“माझ्या या निवडीला मी आपल्या देशाचा महान् सन्मान सजजतो. आज जगात अनेक बदल होत आहेत, आणि या बदलांसाठी परिस्थितीत संयुक्त राष्ट्रसंघाला आपले महान् दायित्व पूर्ण करायलाच आहे. त्यासाठी त्याने सज्ज झाले पाहिजे. आपले कर्तव्य पूर्ण करण्याचा मी यथाशक्ति कसोतीने प्रयत्न करीन.”

संयुक्त राष्ट्रसंघाची स्थापना वन १९४५ मध्ये झाली. त्यावेळी २९ देश या संघाचे सदस्य होते. आज संघाच्या सदस्यांची संख्या १९६ पर्यंत पोचलेली आहे. गेल्या शतका मध्ये, नुकत्याच स्वतः झालेल्या बाल्टिक रिलिन्क्का, उत्तर व दक्षिण कोरियाचा, दक्षिण व उत्तर वेत मध्यकोरियाचा आणि थायलंड व व्हिएतनाम संयुक्त राष्ट्रसंघाचे सदस्य करून घेण्यात आले.



मूल्यवान मेखला

पालमपुरच्या कचेरीत प्रकाश एक छोटीशी मोकरी करत असे. एक दिवस त्याचा कचेरीच्या काही कामासाठी शेजारच्या गावी जाणे लागले. निष्काम्यापूर्वी त्याने आपली बायको जातकी दिला सावध रहायला सांगितले. इतक्यात कोणी एक म्हातारा हळू हळू आपल्याच घराकडे येत असलेला तिला दिसला. त्याच्या हातात एक मोठीशी पेटी होती. त्याच्या बरोबर माड्याच्या बेल-गाडीचा जो गाडीवान होता, तो जोराने ओरडत होता-“शहरापर्यंत जायची बोली करून तुम्ही असे मधेच का उतरलात?”

पण मागे वळून म्हातारा त्याला म्हणाला-“पण तुला मी पुरं माडं दिलंय ना, मग मी कुठेही उतरून गेली, तर तुझं काय जातय?”

जानकीने या म्हातार्याला पूर्वी कधीच पाहिले नव्हते, म्हणून तिने आश्चर्याने त्याला

विचारले-“आपण कोण आहात? घर कुपाचं समजून आपण आत येत आहात?” “जमोवर थोडं पाणी तर आण मुली.” म्हातारा म्हणाला आणि हे बोलता बोलता जवळच्या बारामबुर्चीत स्थानापन्न झाला. जानकीने छोटाभाई आणून बिल्यावर पाणी पिऊन म्हातारा म्हणाला-“खरं तर हे घर कुपाचं हे मला वाहीतच नाही. पण आजची रात काढायला मला इथे कोपण्यात जावा मिळाली, तर सकाळी उठून मी आपल्या गावी निघून जाईन.”

हे ऐकून जानकीने म्हातार्याकडे नोट पाहून घेतले. तिला काही हा म्हातारा लबाड असेल असे वाटले नाही. तेव्हा जरा भडसळतच ती म्हणाली-“रात्री-पुरते इथे राहिलात तर माझी काही हरकत नाही काका! पण मला तुम्ही जरा खावरलेले वाटतय. काय झालंय?”

तारा देवाई



"होय मुली. पांथरलो आव्हान मी जरासा. अन् माझ्या मीतीचं कारण आहे-" जसे म्हणत जवळची पेटी उघडली. ती पेटी दागिण्यांनी भरलेली होती! त्यातच एक मोठीशी मेखलाही होती. ती उचलून जानकीला दाखवत म्हणतारो म्हणाला- "माहीत आहे तुला, हिचं वजन काय असेल? साठ तोळे वजनाची आहे ही मेखला!" हा सर्व प्रकार आपल्याने पहाऊ वसलेल्या जानकीला म्हाताऱ्याने आपली सर्व हकीकत सांगितली.

त्या म्हाताऱ्याचे नाव होते नीलकण्ठ. तो एक सधन खेडकरी होता. तीन मुलगे होते त्याला. तिघांचेही विवाह झाले. तिघांनाही शेतीबाडीत विशेष धन नव्हती,

त्यांना व्यापाराचेच मोठे आकर्षण होते. त्यांच्या हट्टासाठी नीलकण्ठने आपली सारी शेती विकून टाकली. चान्नी साठ एकर जमीन होती त्याची! आलेली रक्कम त्याने मुलांना त्यांच्या व्यापारासाठी वाडवक म्हणून देऊन टाकली. गावातलं आपलं घरही त्याने विकून टाकले. शेवटी एकदा गावात बसलेले आपले दागिने घेऊन तो शहरात पायला मिचाला. परंतु माडीवाल्याचे बागचे नीलकण्ठला संघाटपट्ट धाटू लागले. जानकीच्या गावी पोचता पोचताच राज होऊ लागली. इतके शारे सोने बरोबर घेऊन माडीवाल्याबरोबर पुढे जाणे नीलकण्ठला जोखमीचे वाटू लागले, म्हणून चाकट्या गावाची खोटीच गोष्ट सांगून गाडीवाल्याला पूर्ण आरं देऊन तो तेथेच उतरला.

"चांगलं केलंत काका तुम्ही. चला हात पाय घुवून या अन् बोरसं जे बाडीन ते खाऊन घ्या," जसे म्हणून जानकी स्वयंपाक-बरात मेली. जेवणातन्तर खोलता खोलता नीलकण्ठ जानकीला म्हणाला-"उद्या गावात पोचल्यावर मला एका अडचणीला तोंड द्यावं लागणार आहे."

"कसली अडचण काका?" जानकीने कुतूहलाने विचारले.

"हे माझ्या बायकोचे एकूण पांथर तोळ्यांचे दागिने आहेत. त्यातली ही मेखलाच एकटी साठ तोळ्यांची आहे. ही

मी आपल्या नायकीला आमच्या लग्नाच्या पहिल्या वाडदिवशी घेऊन दिली होती. ती वितळवाची बस काही मला वाटत नाही. तेव्हा एका बुनेला साठ तोळे अन् बाकीच्या दोघांना बीस बीस तोळे सोनं द्यावं लागणार मला. माझी अडचण हीच आहे." नीलकण्ठ म्हणाला.

"बाकी दोघांना वाळीस वाळीस तोळे सोनं कमी मिळतंय, तेव्हा त्यांना तेवढ्या ऐवजाचे पैसे देऊन टाका ना काका!" जानकीने अडचण सोडवायचा प्रयत्न करत म्हटले.

पण नोरात इतक नीलकण्ठ म्हणाला- "अव पण घेत अन् घर विकून आलेली रक्कम तर मी तीन्ही मुलांना सारखी-सारखी देऊन चुकली ना! आता माझ्या जवळ केवळ हे सोनंच आहे. हे ही तीन्ही मुलांना वाटून दिलं की उरलेलं वायुप्य त्यांच्याजवळ राहून मारामात चालवीन मी. मग यला कसला विचारही करायला नको."

बोडासा विचार करून आता जानकीने सुचवले-"मग तुमच्या तीन मुलांपैकी जे तुमचं सारं वास्त प्रेमानं करते, तिला या ही भेजला."

"पण माझ्या तीनही मुला माझ्यावर सारखंच प्रेम करतात. खूप जादर आहे त्यांना माझ्याबद्दल. म्हणून तर भेजला



कुणाला द्यावी हे ठरवू शकत नाहीये मी" नीलकण्ठ म्हणाला.

"तुमच्या मुलांना हे माहीत आहे का, की तुम्हाला ती मेखला मोडायची नाहीय, अन् त्यांच्यापैकी एकीलाच कुणाला तरी ती मिळणार आहे?" डोक्यात काही विचार घेऊन जानकीने काकांना विचारले.

"हो हो! माहीत आहे तर! सोनं आणायला जातोय, असं सांगून तर निघालो होतो मी बळक!" नीलकण्ठ उत्तरला.

काहीतरी ठरवून जानकी म्हणाली-"मी एक ताटक कळून तुमच्यावर कोणती सुन जास्त प्रेम करते हे बोधून काढू म्हणते. पण मी सांगेन तसं करायला कबूल व्हायचं हे काका!"



“मला काहीतरी करून ही अडचण सोडवायचीच आहे. तू मदत केलेस तर उत्तमच! म्हणशील तसे करीन मी.” नीलकण्ठने कवुली दिली.

सकाळ झाल्याबरोबर काही बेागद लिहून जानकीने त्यावर काकांना सही करायला सांगितले. नंतर गावातल्या एका बाणसाला बोलावून त्याच्याकडून नीलकण्ठच्या सुनांना निरोप देववला की— “त्यांचे मामंजी इथे आहेत अन् त्यांनी फक्त त्या तिघींनाच इथे बोलावले आहे.”

दुपारी नीलकण्ठच्या तिघी सुना येऊन जानकीच्या घराची पाडीतून खाली अंतरू लागलेल्या पहाताच, जानकीने काकांना आतल्या खोलीत येऊन खाटेवर पोपायला

सांगितले, अन् एक वादर त्यांच्या डोक्यावरून संबंध अंग झाकिल अशी घालत ती त्यांना म्हणाली—“जाता मेल्वासारखे सोंग करून पडून रहा. अन् एका तुमच्या सुना काय काय झोळतील ते. हीच तुमच्या सुनांच्या परीक्षेची वेळ आहे.”

नंतर सकाळी सही करून वेतलेले कागद घेऊन जानकी पुढल्या खोलीत आली.

तिला पहाताच नीलकण्ठच्या सुनांची विचारले—“आपण कोण आहात. मामंजी मामंजी काळच शहरात यायला हवे होते. इथे का थांबले ते?” आणि बस बोलत त्या घरात वाटला.

तिघींचे चेहरे नीट न्याहाळत जानकी त्यांना म्हणाली—“माझे सज्जमान सरकारी कचेरीत वकील आहेत. त्यांच्याशी बोलण करून नीलकण्ठराबांनी जवळचे सारे सोने शहरातल्या वृद्धाश्रमाला देणगी म्हणून दिले. त्या कामगंताचीच ते इथे आले.” अन् तिने ते कागद सुनांना दाखवले.

ते पहातान नीलकण्ठच्या तीन्ही सुनांचे चेहरे पडले, रागात येऊन त्यांनी विचारले— “काय घोर अपघात केला त्यांनी हा! आता आहेत कुठे ते?”

“जातल्या खोलीत आहेत ते. पण आता ते तुमच्या प्रश्नांची उत्तर देण्याच्या स्थितीत नाहीत. आज सकाळीच अचानक हृदयक्रिया बंद पडून त्यांचा मृत्यु

ओढवलाय.” कोणास काही वाव मिळू नये अशा गंभीर स्वरात जानकीने जातल्या खोलीकडे इशारा करत म्हटले.

खाटेवर पडलेल्या नीलकण्ठला दुकूनच पाहून तीन्ही सुनांनी ‘म्हाताच खरेच मरून गेलेला आहे’ असे गृहित धरले.

“हू!” नीलकण्ठची मोठी मून म्हणाली— “या खजूड म्हाताऱ्याला तीनशे चांगले गरम गरम सायला घालून मी काही बरे केले नाही. तो असं काही करील, हे माहीत असतं, तर उपाशी बरून विलं असतं मी बाला!”

दुसरी सुन दातबोट सात म्हणाली— “स्वतःची शोष खाव कफून मी त्याला बोषचं पावून त्याची सेवा करत राहिल. पण त्यावेळीच ओवघाएवशी थोडंसं बोंब खायला घातलं असतं, तर असं हातचं सोने घालवण्याची पाळी आली नसती माझ्यावर!”

तिसरी, सर्वांत बाकटी सुनही घोरल्या दोघीप्रमाणेच ताडून म्हणाली—“मी रात्री उशीरापर्यंत आगून घेरड्याला पुराणं ज्येरे वाचून दाखवून आपल्या ओपेचं खोबरं केले, माझा आवाज सुद्धा चिरकायला लागायचा वाचूनवाचून! किती न किती वेळे बाला पंथ्यानं बारा वाजून हात दुखून जायचे माझे! मला काय माहीत की हा



जिवद म्हातारा असा खुसट असेल? नाहीतर अंधारातच टाळक्यात फाटी घालून निकाल नसता लावला याचा तेव्हांच?”

यानंतर तिघीही जानकीकडे वळून म्हणाल्या—“पाहिलंय, हे म्हातारे कधीकधी आपल्याला असंच खोड्यात टाकतात. पण बार्दे ग, त्यावेळी तुम्ही तरी अवकल कुठे गेली होती? काहीतरी हकडचं-तिकडचं बोलून त्यासा बसं करण्यापासून थांबवले का नाहीस? अन् मेला म्हातारा, तर त्याच्या मुलांना बोलावून ध्यायचं सोडून आम्हा सुनांना कशाला बोलावून घेतलंस? आता हे मळे आपल्याच घरात ने ठेवून तुंध्याकाळी आम्ही या घेरड्याच्या मुलांना

देऊ पाठवून." अन् चिडलेल्या त्या मुना आपल्या तशाच पाठ फिरवून पुन्हा गाडीत बसल्या व निघूनही गेल्या.

आपल्या मुनांचे प्रलाप नीलकण्ठ ऐकतच होता. त्याचा जावल्या कानावर विश्वासच बसेना! मुनांचे खरे रूप कळून आपल्यावर त्याचा गळा भरून आला, दुःख उसळू लागले!

जानकीने त्याला आपला खरा काकाच मानून त्याचे सारबत करत म्हटले—“काका, पाहिलेत ना मानवी स्वभाव कसा असतो? यासाठीच म्हातारपणो आपला पैसा दाखून ठेवूनच तुम्हाला नोट बागवायचं नाटक केले. जवूनही काही गेलं नाही. आता हे धन स्वतःजवळच ठेवा. माझ्या बाबांनी तुमच्यासारखं सर्व काही भुखांना देऊन टाकलं. नंतर त्यांना तिथे पोटावर खायलाही मिळेलनासं झालं. मुलींकडे जाऊन रहाणं प्रचस्त वाटेना, म्हणून सध्या ते बुद्धाभमात रहातात. तुमच्यावर तशी पाळी येऊ नये म्हणून हे नाटक करून मी तुम्हाला मुनांचे

खरं स्वरूप दाखवून दिलं. माझे वडील चांगले अनुभवी, हुशार आहेत. सारी संपत्ति मुलांना दिली नसती तर आज आम्हा सवौना योग्य सल्ला-मसलत देत. आपल्या माणसात सुखानं राहू शकले असते. तुमचा आपल्या कुटुंबाला कायम उपयोग होत रहावा, अशीच माझी इच्छा आहे.” इतके बोलून जानकी आपल्या हातातलं कापड फाडायला निघाली.

परंतु तिला शोचनस नीलकण्ठ म्हणाला—“नाही मुली, हे कागद फाडू नकोस. मी खरोखरच हे सौंन त्या बुद्धा-भमाला देऊन टाकतो, अन् माझं उरलेलं बाबूष्यही मी बुद्धाभमातच घालवीन. माझ्या बायकोच्या सोम्याच्या येवलेलं आज माझे डोळे उघडले! मला त्या बुद्धाभमाचा पत्ता सांग मुली!”

हे ऐकून जानकी आपल्याने काकांकडे पाहू लागली. तिच्या डोळ्यातून खर खर अश्रू वाहू लागले. काकांच्या जामी तिला तिथे जावाच दिसू लागले.



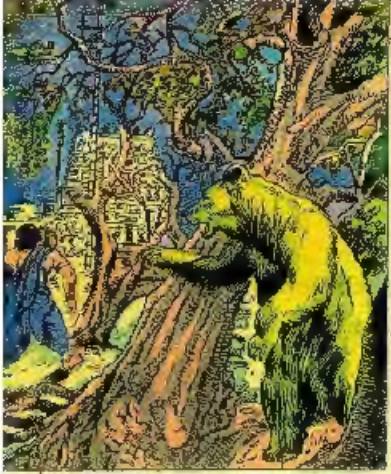
साहसी भूषण

[१२]

[खजुरीच्या मद्यापन्नी मागे सान्निध्यात मीरबिकट या दोघांनी विजय युवराणीच्या गळ्यातला चंद्रकांत मणी नीरब्बाचे कारस्थान रचले; आणि सान्निध्याने ही बातमी म्हाताच्या आठुगारणीला वाजून सांगितली. युवराणीला जिवंत पकडून आणून आपल्या हत्यारी करायची आता त्या म्हातारीने तान्त्रिकांना घिरी. —शान्तर...]

वेळेवर पाऊस पडल्यामुळे खजुरीत पीक-आला नसेल!” युवराणीवरील प्रेयामुळे पाणी चांगले आले. कसलाही बमाच मन्त्री हे बोलत असावा असेच राजास नसल्याने खोस सुखी झाले. राजा विद्व-वाचने युवराणीचा मन्त्राचा वाढदिवस घुमघडाव्यात साजरा करायचे ठरवले. त्या दिवशी आम्हाळ काळघा ढगांनी ते ऐकून प्रधानमन्त्री मोठ्या उत्साहाने भरून आले. सर्वत्र काजळकाळा अन्धार म्हणाला—“हीच महाराज, आपल्या बाटला होत, मयंकर भगगडाट करीत युवराणीचा वाढदिवस असा घुमघडाव्याने विजा चमकत होत्या अन् मुसळधार करू, की आत्तापर्यंत दुसऱ्या कोणाचा पाऊसही थोड्याच वेळात कोसळू लागला.

“शान्तर”



तया यायसायध कवळा घोषास चढवून आणि आपल्या अस्वलाच्या याहुमावर चढून वीरविकट रुद्रपुरीच्या एका टीकाळा असलेल्या दुर्गासविराकडे मोठ्या वेगाने निघाला होता! केवळ राजपरिवाराचीच नव्हे, तर साऱ्या रुद्रपुरीचीच आराध्य-देवता होती माता दुर्गा. हे मंदिर जंगलाच्या अगदी जवळ असल्याने ते रात्री अगदी मोकळे असे. तिथे वेळी-अवेळी यायला बहुधा कोणी धनत नसे. बुजारी रात्र होण्यापूर्वीच तेथे विवा सावून ठेवून निघून जात असे.

या मंदिरापासून सांभर मोठर दूर, जंगलाला लागून असलेले वडाचे एक

निवाड असे समज होते. तेथे पोचल्या-अगदी वीरविकट अस्वलावरून खाली उतरला अन् भयाने कापत असलेल्या त्या अस्वलाला ह्याने कडोर आवाजाने आज्ञा दिली—“इथेच वाट पहात थांब साक्षी. ही जागा सोडून अन्यत्र कुठे ही जाऊ नकोस. समजलं?” आणि तो सुरळ मन्दिराकडे चालू लागला.

उध अशा त्या मन्दिराच्या द्वाराशी ज्या असलेल्या व्यक्तीला उद्देशून वीर-विकट म्हणाला—“मला यायला जरा उशीर झाला, क्षमा असावी. मी जाहुगारणीकडे पुन्हा एकदा गेलो होतो. तिच्याशी मतलब कल्लच आता येतो आहे मी. तिने तुम्हा-साठी एक ताईत दिला आहे. तो घारण केलास की तुम्ही सगळींच्या सगळी भीती पळून जाईल. तुला कसलाही धोका संभवणार नाही. अगदी निरनयपणे आपले काम सगळे पूर्ण करायचं.”

तिथे उभी असणारी तो व्यक्ती दुसरी कोणी नसून खुद्द प्रधान मन्त्रीच होता तो. तो म्हणाला—“मी आभारी आहे तुम्हा. तुम्ही हे उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही.” आणि त्याने वीरविकटला नमस्कार केला.

वीरविकटने पिशवीतून ताईत काढून प्रधान मन्त्र्याच्या सतगटावर बांधला. पण

तो ताईत, जरे पाहता, मन्त्र्याने वीर-विकटच्या म्हणण्याप्रमाणे वागावे, पूर्णतः त्याच्याच अधीन रहावे यासाठीच जाहु-गारणीने वीरविकटकडे दिला होता. ही सरी गोष्ट माहीत नसल्याने मन्त्री मात्र सूचक आगन्धित झाला होता.

वीरविकटने आपली लाव दाखी कुरवाळत मन्त्र्याला विचारले—“बुद्धराणीच्या जन्म-दिनी, तिच्या दुर्गाप्रांतेच्या दक्षिणाळा येथ्याची वेळ पंचांग पाहून पक्की केली आहे की नाही? त्यात काहीही ही चूक राहता कामा नये.”

“हो, हो! सूर्यास्तापासून एका तासा-नंतरचा मुहूर्त निश्चित केला आहे. आपण अगदी निश्चित असा त्या बाबतीत.” मन्त्री उत्तरला.

“ती राजाही अशीच कावळकाळी असायला हवी. म्हणजेच आता आपल कांभ पुरं व्हायला अजून एक महिन्याचाच अवधि आहे. तोपर्यंत वाट पहायला हवी आपल्याला. होय न?” वीरविकटने गर्वाने विचारले.

“होय मित्रा, आपला वंत अगदी सहजपणे सफल होईल, याबद्दल शकाच नको. आता मन्दिराचा दरवाजा उघडण्या-साठी किल्ला आणल्या जाणेत आहे. राजाद्वाराच्या जोकांना संकटकाळी



निमटून निघून जाण्यासाठी या मन्दिराच्या गर्भगारातून एक गुप्त द्वार आहे. ते द्वार एका भुयारी मार्गात उघडत! ते कसं उघडायचं, वा बंद करायचं हे मला माहित आहे. पण वाजपयंत कधीच या मार्गाचा उपयोग करायची वेळ आली नाही. आज प्रयत्न आपली योजना पुरी करण्यासाठी त्याचा उपयोग होणार आहे. आता आपण आत जाऊन पाहू या का? सगळे काही अगोवर सीट पाहून ठेवलेले बरं नाही का?” असे विचारत, मोठ्या उत्साहाने तो गर्भगाराकडे निघाला.

“हो, हो, पाहू या की! तेवढ्यासाठीच तर आमीय ना! आम्हाला वेळी



काही मकल्यान भको वादला!" जेते म्हणून बीरबिकट त्याच्या वागोमान निघाला.

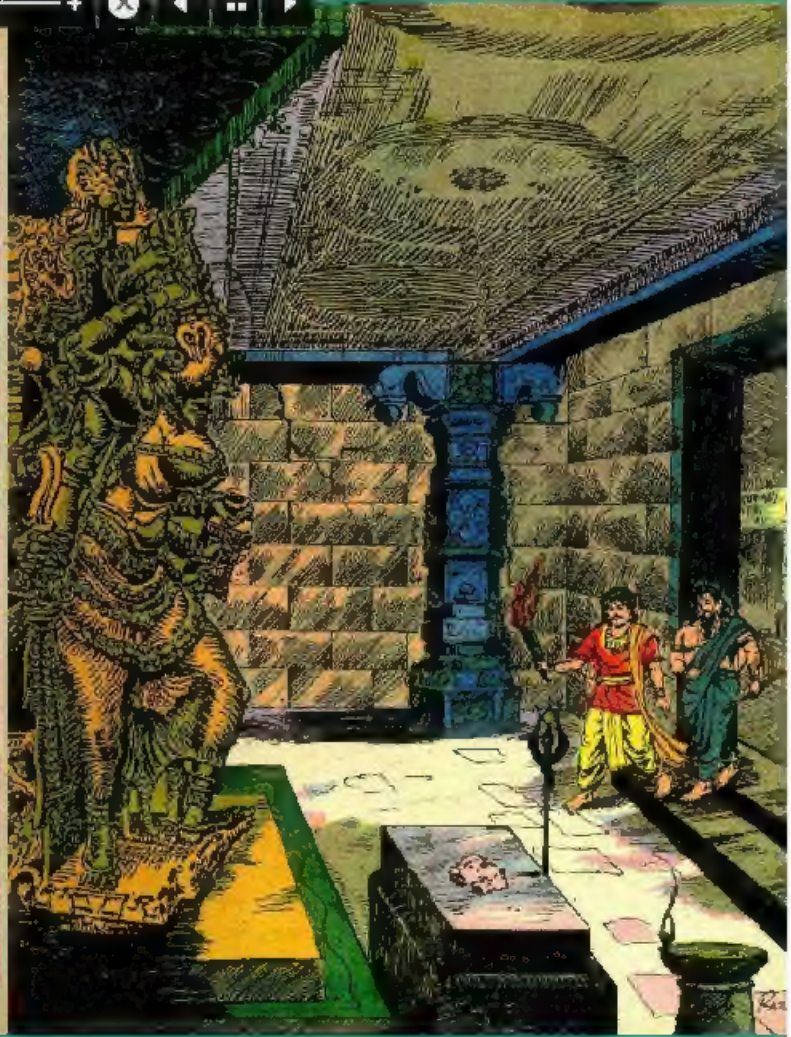
मन्थाने मन्दिराचा दारवाजा उघडला, जव् दोघे बात शिरत्यावर पुन्हा तो बाबुन टाकला. मन्थाने बातत्या बाबूची एक मसाळ हातात घेतली. दोघेही गर्भागारात पोचले. दुर्भासातेच्या मुर्ती-समोर छोट्या छोट्या पगत्या तेवत होत्या. मुर्तीच्या मागे एक ऊहानकी रिकामी जागा होती. आणि चिठीवर तऱ्हेतऱ्हेची चिल्ले कोरलेली होती. मन्थाने मसाळ बाबूला ठेवली आणि कोरलेल्या शिल्पांपैकी राजसाच्या शिल्पाचा जवळा

दोन्ही हातांनी धक्का मारल्या. आणि त्यामागचा भुवारी मार्ग उघडा झाला. दोघांना ही फार आनंद झाला.

मंजी आणि तान्त्रिक दोघेही त्या भुवारी मार्गात उतरले. फारी बाबूना त्यांनी एकाच नजर टाकली.

कारणपर्वत जपूरी त्यांच्या मागेमागेच होता. अग्नर त्यांच्या मनात आले की- 'वा भुवारी मार्गाचे दारच बन्द करून टाकलं तर! पण जसं करून तरी काय कायश? ते दुष्ट तर वा नाशपूर्ण सुरक्षितपणे निघून जातील. तेव्हा हा मार्ग बन्द करून तर विशेष काही कायश होणार नाही! तेव्हा वा दोघांच्या पाठीमाग जाणंय सोप होईल.' अपूर्वनेही भुवारात उतरायचे ठरवले, पण त्या राक्षसाचे तोंड तर एव्हाना बन्द झाले होते. त्यामुळे आता काय करावे या विचारात तो पडला. अपूर्वला कळून चुकले की भुवारी मार्गात आतून कुठे तरी ते बन्द करायची कळ असली पाहिजे.

मन्दिराचे दरवाजे तर उघडलेच होते. ते बन्द केल्याशिवाय मन्त्री न तान्त्रिक जांवी निघून जाणे ठीक नव्हते. तेव्हा ते बन्द करण्यासाठी ते दोघे लवकीच पुन्हा इमे येतील हे जपूरीच्या मनात





आले. म्हणून गर्भागाराच्या बाहेर वेळून तो एका खांब्याचे जाऊन बसला. आता पुढे काय काय होते ते सवें त्याला नीट पहायचे होते!

मन्थ्याने मेळून मन्दिराचे दरवाजे बन्द केले आणि तो तान्त्रिकांना म्हणाला-“मी युवराणीला भुवाराच्या तोंडात ढकलल्या-बरोबर तिच्या आस घेऊन जाऊन मी जाता दाखवल्याप्रमाणे भुवारी दार मातुन बन्द करून घ्यायचं काम तुझं. भुवारी मार्गाने तिच्या घेऊन जाऊन नंतर जंगलात बापल्या लोकांच्या हुबाली करून टाक. नंतर ते तिच्या तेथून आदुगारणीकडे घेऊन जातील.”

“मातो माणसं नव्हेत, तिचे लुह ती म्हातारीच वाट पहात बसलेली असेल. एकादी बार जवळी कोंबडीचं विल्लू शरप घालून मेळून जाते, तशीच ती युवराणीला पळवून नेईल.” तान्त्रिक वीरविकटने मन्थ्याला माहिती पुरवली.

“शाबास! हे सगळं काही मिनिटातच घडून जायला हवं; कारण जन्मोत्पत्ति कित्ती यत्नयुक्तीनं होणार असल्या, तरी युवराणी फाच मिनिटं जरी नजरेबाड झाली तरी तिच्या सख्यांच्या ते ताबडतोब लक्षात येईल अन् तिची लोभापोष सुरू होईल. तेव्हा सावच रहा!” मन्त्री म्हणाला.

“लोभापोष सुरू झाली तरी युवराणीला भुवारात ढकललेलं कुपाळा कळणार? होय, आणि या भुवारी मार्गा-बद्दल तरी ज्ञानी चित्तीकांना माहिती असेल?” वीरविकट म्हणाला.

“राजा, राणी, वा देवळाचा पुजारी यांच्याशिवाय मी आणि सेनापती-बास, इतक्यांनाच फक्त या गुप्त मार्गाची माहिती आहे. आणि ती कोणालाही नाही.” ज्ञानी म्हणाला.

“असं?...पुजाऱ्याला बापल्यात सायिल करणं कठीण आहे असं तुझं म्हणणं. त्याला आपला कट समजला, तर तो राजाला जाऊन सांगेल, अशीही शक्यता आहे

वा?” वीरविकटने शंका प्रदर्शित केली.

“हो. कळलं तर नक्कीच सांगेल. पण याबाबत आपण काय करू शकू?” मन्थ्याने विचारले.

“सध्याकाळी युवराणी मंदिरात पेण्यापुर्वीच आपण त्याची यससदेनात रवानगी करून टाकू. मीच पुजाऱ्याचा वेष घेऊन युवराणीला इथे घेऊन येईन. नंतर तिच्या दुर्गासातेला प्रदक्षिणा करणं शुभप्रद आहे असं सांगून मूर्तीच्या मागे बाणीन अन् तिच्या भुवारात ढकलून नेवीं तिच्यामागे उशी घेऊन भुवारी प्रवेशद्वार खोलून बघून घेईन.” वीरविकटने आपली योजना सांगितली.

“कल्पना काही वाईट नाही! पण यासाठी पुजाऱ्याचा जीवच वेणं आवश्यक आहे काय? दुसरा एकादा मार्ग पहाता. पुजारी विचारा फारच जागला आणि प्राधानिक माणूस आहे.” मन्त्री म्हणाला.

“सला नव्हतं वाटलं की तु इतका कळवावे, या विचारात पडला अपूर्व! मित्रा असतील! मग तू या विशाल

भूमीवर राज्य कसं करशील? मन्त्रकान्त हिचा तुला बरा विडवांचा राजा बतवील, काळजी नको करस. तुझ्या हक्केप्रमाणेच करीन. आपलं काम होईपर्यंत पुजाऱ्याला एकाद्या गुप्त स्थानी बबकवून ठेवीन मी. जीव नाही घेणार त्याचा. खल जाता.” अने म्हणून वीरविकट बघाच्या झाडाकडे चालू लागला.

मन्त्रीही नगराकडे निघून गेला. इतका वेळ खांब्यामागे लपून अपूर्वने त्याचे सारे खोलचे ऐकले होते. आता कुणाच्या पाठलागावर तिचाचे बाचा त्याला क्षणभर विचार पडला. पण त्याचे कारस्थान कळल्यामुळे त्यांचा पाठलाग करणे आवश्यक नाही असे त्याला वाटले. त्यापेक्षा सर्व गोष्टी राजा विश्ववर्माच्या काही पालणेच योग्य होईल असे त्याने ठरवले. तोच हा बेत हाणून पाठव्यास समर्थ आहे. पण राजाला तरी कसे कळवावे, या विचारात पडला अपूर्व! (क्रमशः)



योग्य उत्तर

शिवराम एक सामान्य जेतकरी होता. एका वर्षासाठी त्याचा मुलगा व सून दोघेही मरून गेले आणि दोन नातवांची जबाबदारी शिवरामवरच येऊन पडली. नातवांनी नातवांचे जालनपालन घोट्या प्रेमाने आणि काशाने केले. इस्तेमाली नावाने शिवरामजबळ त्याचे छोटें बरब काय ते होते. तो जसजसा म्हुंसार होऊ लागला तसतशी त्याला आपल्या नातवांची चिन्ता वाटू लागली; कारण ते दोघेही आपली जबाबदारी समजून न घेत म्हुंसार उडावटपूपका करीत असत.

अशाच एका शिवरामचा मित्र रामचन्द्र त्याला भेटायला आला. शिवरामने आपल्या दोन्ही नातवांवद्दलची चिन्ता त्याच्याबद्दल व्यक्त केली.

रामचन्द्रने दोन्ही पोरांना समोर बोलवून म्हटले—“हे रहा, मला तुम्हाला एक प्रश्न विचारायचाय. नीट विचार करून त्याच उत्तर द्या. जो वास्तविक उत्तर देईल, त्याला मी वहा रुपये बक्षिस देईल.”

दोन्ही नातवांनी डोकी हलवून संमति दिली. रामचन्द्रने विचारले—“देवान रबेन देऊन तुम्हाला एकच घर द्यायला सांगितला, घर कुन्ही काय मागलं? रहा हे, तुम्ही ते मागलं त्यात तुमचा आस्तीव वास्तव कायदा झालेला हवा. नीट विचार करून बोल.”

विचार करून मोठा मातू म्हणाला—“मला जीवनात काही कमी रडू नये, म्हणून मी देवाकडे एक जेत मागून घेईल.”

घाबर घाकटा रडकण उतरला—“अरे जेत गुवाला दुर्जेव! मी तर देवाकडे मल बशी जेवढी मागून घेईल की जी मी मागेन ते सवा घेत राहील! अब मला कसला बभाव?”

हसून घाकटपाळा दहावी नीट घेत रामचन्द्र शिवरामला म्हणाला—“तू आपलं घर मोरत्याला देऊन हाक. जो कसहीत आपल्या या बाबत गुजराण करीव. घाकटपाळी तू पाळनीच नको कर. तो मोठा व्यवहारकुपन बाहे. मी त्याला मास्तबाबरीवर बेंडन पाळन बला राहाणा करून पाळनीच, की पुढे तो तुम्हा आणि आपल्या मोठ्या भावाच्याही कामाला देईल.”



राजाचा वचनभंग

होटी बिक्रमराजा पुन्हा त्या साडावर चढला आणि कान्हीला लटकणारे श्रेल काढून, साडावर टाकून, नेहमीप्रमाणे मुकाटयाने तो ल्मळानाची वाट वाटू लागला. जाकता-जाकता त्या प्रेतातला वेताळ बोळू लागला—“राजा, जहां बध्दरात्री हे हाक सहन करताना तुला पाहून मला फार वाईट वाटतंय. हे सर्व तू कुणा करतो करत आहेस, ते मला माहीत नाही. पण तू एका देशाचा राजा आहेस,” तेव्हा कुणा सर्वसामान्य भाषसासाठी तू हे कष्ट नक्कीच उपसत नसणार! कुणी एकाच राजा किंवा सम्राट बांध्यासाठीच हा उद्योग असणार. हण हण नीट लक्षात ठेव, हे राजे सम्राट आपण केलेले बाबदे नंतर पाळत नाहीत. त्यांच्यासाठी बरपडणाऱ्यांना त्यामुळे बहुधा नियश न्हायचीच पाळी बते. उदाहरण म्हणून शब्द देऊन तो न पाळणारा राजा, बहादुर

वेताळाच्या गोष्टी



असूनही भिन्नतासारखा वागणारा एक भिल्ल युवक आणि जवळी शेवटच्या क्षणी अविवेक दाखवणारी एक राजकुमारी यांच्यामधूनची मला माहीत असलेली एक गोष्ट की तुला सांगतो. नोट ऐक ती, म्हणजे थोडी करमणूक होऊन तुझे कष्ट कमी होतील.” आणि तेव्हाच गोष्ट सांगू लागला.

सुर्वेगाली राज्यावर राजा पद्माक्षने राज्य होते. कूप दिवसपर्यंत राज्यात शांतता नावक होती. परंतु अजिंक्येय काही विस्वांवासून एका रातटी रक्तपिपासू जनावराने राज्यात घुमकूळ काढला होता.

त्या नक्षिपासू जनावराला मारण्यासाठी राजा पद्माक्षने कित्येकदा आपले शिपाई

पाठवले, पण दर वेळी ते शिपाईच त्या जनावराच्या भक्ष्यस्थानी पडले! शेवटी आपला मन्त्री व सुवराजी विवेकवती यांच्याशी चर्चा करून राजाने एक निर्णय घेतला.

पद्माक्षने राज्यात दबडी पिटवली, की ‘जो कोणी या भयानक, रक्तपिपासू प्राण्याला मारून टाकील, त्याला सर्व राज्य विसं भाईल आणि राजकुमारी विवेकवतीशी विवाह करून दिला जाईल.’

यानंतर राज्यातले बरेचसे तरुण त्या जनावराला मारण्याला पुढे सरसावले, पण स्वतःच त्या प्राण्याकडून मारले गेले.

अशातच, त्या राज्याजवळील जंगलातल्या भिल्लांच्या नायकाचा मुलगा त्या जनावराला मारायला निघाला. त्या युवकाचे नाव होते वीरबाहु. एक पंथरक-डाबर जाणूक राहून रात्रीच्या वेळी तो त्या जनावराला शोध घेत राहिला. शेवटी हा प्राणी एका पहाडी झऱ्याजवळच्या झाडीत लपून बसला असल्याचा शोध त्याला लागला.

वीरबाहु जवळच्या एका झाडावर चढला आणि त्या जनावराने नीटपणे निरीक्षण घेण्यावर तो दमकलाच. कारण जोव्या-भोवती असलेल्या आवाळीमुळे तो एकोकडे तिहासारखा दिसत होता, तर दुसरीकडे अंगानेरीक घट्टपावट्ट्यांमुळे तो मापासार-

खाही वाटत होता! असला प्राणी त्याने पूर्वी कधीच पाहिला नव्हता.

इतक्यात त्या विचित्र जनावराला वीरबाहुची कातळ लागली जन्वाच आणि तिहाच्या भिन्न आवाजात एक गर्जना करून झाडीतून बाहेर पडून तो प्राणी वीरबाहु बसला असलेल्या झाडाकडे आला. ही संधी घालवायची नाही, बसे ठरवून वीरबाहुने प्रथम त्या प्राण्याच्या काळजाचा वेध घेऊन सरकून एक बाण घनप्यातून सोडला.

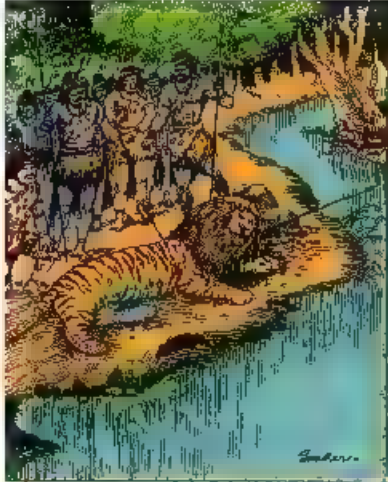
त्या बाणाचा आघात झाल्याबरोबर त्या जनावराने झाडाच्या पानात लपलेल्या वीरबाहुच्या विषेने जखमी मारली. जखता वीरबाहुने माला असा फेकला की तो प्रसक्तन त्या क्रूर जनावराच्या चळघातच

घुसला! त्याबरोबर तो प्राणी जोरात जमिनीवर वादळला, पण पटकन् उठून तो झऱ्याकडे धावू लागला. वीरबाहु त्याला तसा बरा काळ देणार? झाडाकडून चपळपणे उतरून त्याने त्या प्राण्यावर बाणांचा पाऊसच पाडला! शेवटी भयंकर जखमी होऊन तो विचित्र प्राणी झऱ्याकाठी कोसळून तडफडू लावला आणि अल्पा-बघीतच त्याने प्राण सोडला!

सकाळ होताच आसपासच्या जंगली कबित्यांचे लोक भोवत्यावर पोचले. आणि ते विचित्र जनावर पाहून वादचर्चा पडले! आपल्याच नायकाच्या बुलावे-वीरबाहुने त्याची शिकार केल्याचे जाणून त्यांना फारच आनंद वाटला. कारण जाता



बांधोबा



लवकरच राजकुमारीची विवाह होऊन तो जन्मी राज्याचा राजाही बनणार होता

राजा पयाशला ही संनर पोचली, की एका भिल्ल मुलकाने एकट्यानेच मोठ्या वेपाने त्या भयानक जमावराची शिकार केली आहे. बातमी ऐकून प्रचंड त्याला खूप आनंद झाला, पण लगेच त्याला फार दु:खही झाले. कारण त्याला असे कळले की ज्या भिल्ल मुलकाने जमावराची शिकार केली आहे, तो अगदीच अडाणी आणि मागास समाजातला आहे, संस्कारहीन आहे! व्यक्तिताही आहे हा युवक! असला जणही माणूस आपला जावई होणार म्हणून तो फार विचलित झाला.

बोयणा करते वेळी राजा पयाशला वाटले होते की एकादा खूप राजकुमार त्या जमावराची शिकार करील, पण बडसे ते विपरीतच! एका क्रूर-अंधंस्कारित भया युवकाने ही कामगिरी पार पाडली होती.

राजाने पुन्हा आपला मंत्री व राज-कन्या यांच्याशी काही विचार-विमर्श केला ते दोघही फारच विचाराच पडले होते, त्यांची बुद्धीच काम करीमावी झाली होती त्यांना असेही वाटत होते की राजवंशावध हा काग लायल्यासारखे होणार होते.

“बाबा, त्या भिल्ल युवकाची एकाम्नात बोलून त्याला सांगा की-‘तुला फक्त अर्धे राज्यच दिले जाईल’” युवराज्ञी विवेकवती म्हणाली

अंघ्यानेही तिला दुखीच देत राजाचा मुचबल-“होय महाराज, अर्धच कराच आपण अर्धे राज्य मिळाले की वीरबाहु भक्तीच लूट होईच. पण त्याच्याच तोंडून यदून घ्यायला हवं की-आजकल युवराज्ञीच्या लायकीने नाही वाहते कारण अगदीच अविश्वित व अजली असल्यामुळे स्वतः होऊनच राजकुमारीची विवाह करण आपल्याला मान्य नाही. म्हणजे ‘राज्याने जवनमंग केला’ अस होणार नाही. तो बाय नको लावायला.”

हा संला राजाचा आवकला. वीरबाहु स्वतःच म्हणत असेल की-‘आपण राज-कुमारी विवेकवतीसाठी अमोघ आहेत व त्यासाठी हा विवाह आपल्याला अनान्य आहे’ तर प्रजेच्या मनातले राजाचे स्थान डगमगणार नाही. राजाने वीरबाहुला बोलावून बोलून थोडा वाटाने त्याचा सत्कार केला व शुष्ट मसळतीच्या खोलीत त्याच्या राहण्याची सोय केली नंतर राजा मन्त्री व स्वतः राजकुमारी विवेकवती असे तिचे जण त्याच्याकडे गेले व त्यांनी आपल्या मनातली गोष्ट त्याच्यासमोर उघड केली, लोकांसमोर ‘आपण सांगितल्या प्रमाणे बोलण्याचे त्याने मान्य करावे अशी त्यांनी त्याला विनंती केली आपण काही विचार करून वीरबाहु म्हणाला-

“महाराज, मला तर अर्धे राज्यही नकोच आपल्या घोषणेप्रमाणे मिळण्याच्या पुरस्कारासाठी काही मी ही शिकार केलेली नाही. एक चांगला नागरिक म्हणून मी आपलं कर्तव्य केले इतकंच! लोकांचे प्राणवाचवणासाठीच केवळ मी हे साहस केले. मी स्वतः लोकांना सांजून की-मीच अर्धे राज्य व युवराणीची विवाह या दोन्हीचा नकार दिलाच.” इतके बोलून वीरबाहु तेथून परत फिरला.

समस्या इतक्या सहजपणे सुटलेली पाहून राजा व मन्त्री-दोघांनाही फार आनंद



वाटला परंतु वीरबाहुला बांबाडला सांगून युवराणी विवेकवती राजाचा म्हणाली- ‘बाबा, या भिल्ल युवकाचा तुम्ही अर्धे राज्य घ्या, वा न घ्या, पण मी मागे आप्पा-शीच विवाह करणार आहे मला क्षमा करा आणि मला आप्पाबरोबर जायला अनुमति द्या’

हे ऐकून राजा पयाश व मंत्री दोघही जवाब दाले!

ही गोष्ट सांगून वेताळ पुढे म्हणाला- ‘राजा, वीरबाहुने सर तर अर्धे राज्य आणि राजकुमारीची विवाह यांसाठीच प्राण संकटात घालून त्या भयानक प्राण्याची शिकार केली होती आणि त्या मात्ताने

राजाकडून बाबन्धण मिळताच तो राज-
वाड्यात पोचला. पण घुराणीची आपला
विवाह होऊ नये! नाही असे कळल्यावर
तो-आपण बसिसाच्या आघोने नव्हे, तर
एका नागरिकांचे कर्तव्य म्हणून ही शिकार
केली-पसं जोड का कोळला? एकाचा
सिंध्या मागसाप्रमाणे होती असे असल्या
अर्घ्या राज्याचाही त्या त्याने का केला?
आणखी कुरुप व जंगली मानून त्या वीर-
बाहुची विवाह नांकारणाऱ्या राजकुमारीत
अचानक बदल होऊन तिन त्याच्याशी
विवाह करण्याचा निर्णय का घेतला? या
प्रश्नांची उत्तरे माहीत असूनही ती देण्याचं
टाळतच तर हे राजा, तुला माहीतच आहे,
की तुझे मस्तक फुटून त्याचे अवशेष तुकडे
होतील.”

राजा विक्रम या प्रश्नांची उत्तरे देण्या-
साठी लागलीच बोलू लागला-“पद्माक्ष हा
त्या देशाचा राजा होता, उत्तम प्रजापालक
होता. अशा उच्चपदस्थ व्यक्तीने आपला
बायदा धाळला नाही-इतकं म्हणू नये.

घुराणीचा वीरबाहुची विवाह न व्हावा
या इच्छेत त्याने स्वतः वीरबाहुला स्वतःलाच
म्हणावला माग पाडल की-आपण स्वतःच
या सर्वांचा त्याग केला आहे. जो राजा
नवन पाळू शकत नाही, असा राजाकडून
अर्धे राज्य घेवूंदी अनिवार्यपूर्ण होईल हे
ओळखून स्वतःला घोष्यातून बांधवण्या-
साठी पूर्वे विचारांनीच वीरबाहु खोटे
बोलला. विवेकवरीने प्रथम वीरबाहुला
जसासाठी नापसंद केले होते की, तो
हीनकुलाने व असकारित होता. पण
अशिक्षित असूनही तो किती सत्य व
सुसंस्कृत आहे, बोध्य समयी योग्य निर्णय
घेण्यात कुशल आहे-हे पाहून ही स्वतःच
त्याच्याकडे आकर्षित झाली आणि तिने
त्याच्याशी विवाह करण्याची अनुमति
आपल्या पित्याकडे मागितली.”

अशा सन्नेने योग्य उत्तर दिल्यावर
राजाचा गीनसंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतांसह
अदृश्य होऊन पुन्हा त्या झाडाच्या फांदीला
जटकु लागला. (कल्पित)



पुष्पक विमान

रूप घुनी गोष्ट आहे ही. विक्रमपुरीचा
राजा वीरसिंह एक दिवस आपल्या
अशिकाऱ्यांसह राजोद्यानात बसून गप्पा-
गोष्टी करत होता. अचानकच आकाशाकडे
नजर उचलून पहात राजा म्हणाला-“अरे
पहा! पहा! आकाशातून विमानासारखं
काहीतरी चालकय पहा! त्याचा विलक्षण
आकार पाहून मला तर वाटतंय की कोणी
देवदेवता किंवा गंधर्वच त्यात बसून आत
असावेत.”

चंद्रकेतु नावाचा एक अधिकारीही
लंगर आनंदाकडे पहात म्हणू लागला-
‘खरेच की! काय अद्भुत प्रकार हा
महाराज! आपली नजर तर एकदम तीक्ष्ण
खरीच! हे विमान अगदी पुष्पक विमाना-
सारखं दिसतंय, शक्य नाही!’

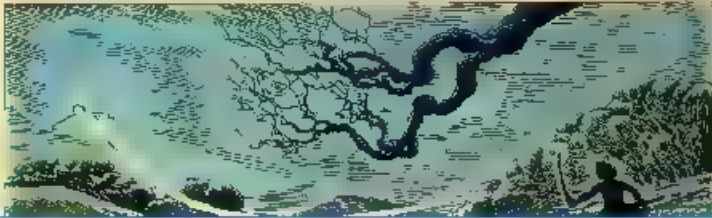
सूर्यबाहु नावाचा आणखी एक अधि-
कारीही त्यांची री ओढत म्हणू लागला-

“हो हो महाराज! चंद्रकेतुचं म्हणणं
अगदी संकर टक्के खरेच आहे हं.”

तत्पश्चात् नगरीत आपलं अध्वनय संप-
वून आलेला राजपुरोहिताचा पुत्र पद्मनेत्रही
तिथे जवळच उभा होता. पण तो सोडून
बाकी सर्वजण चंद्रकेतु व सूर्यबाहु यांच्या
सुरात सुर भिळवून म्हणू लागले-“महाराज
मोठे भाग्यवान खरेच! म्हणूनच त्यांना हे
अद्भुत दृश्य प्रथम दिसलं!” परंतु पद्मनेत्र
नाच माहीत न कोळता उभा असलेला पाहून
राजा वीरसिंह त्याला विचारू लागला-
“काय काय पद्मनेत्र? तू गप्प का?”

पद्मनेत्र यावर नम्रपणे म्हणाला-“क्षमा
असावी महाराज! माझ्या दुःसाहसाबद्दल
क्षमा करणार असाल तर मी अवश्य
आपल्या प्रदत्ताच उत्तर देईन.”

“हो, हो! बेशक! अगदी निश्चयाने
उत्तर दे पद्मनेत्र!” हसत हसत वीरसिंहने



सदासमये नुकटधाव
तालेत्या शरीरानेसवात
बाग बसल्या बाल कोविद
गशांकले दाग उत्तपयंत
नवभूत असे नेवू बायल
(बासरी) कसून ओल्यांना
आनंददाकरात बुडवून
ठेवले होते साधारणपणे
संगीतासवात मध्याकाळी
६ ते ९ ही वेळ केवळ
प्रतिष्ठाप्राप्त विद्वाना-
साठीच राखून ठेवलेली
घसले पच अशी प्रतिष्ठा-
प्राप्त वेळ कार्यकर्त्यांनी या
वाल्म्याविदांना दिली अन् या
संगीतज्ञ बालकाने कार्य-
कर्त्यांचा विस्वास दुबावून हे
मंदिर बालरीचमन जेने व संगीत-प्रेमी
रसिकांना मोहवून टाकले. इतकेच
नव्हे, तर टीकाकारांनाही खूब
गशांक घकम भावा.

बालाक आगदी सौणवावस्यंतच संगीताकडे
आकृष्ट होते जसे गशांकचे वडील मुकुटाभ्यमही
एक वाद्यवादनक से जेन्ना बालरीचर एकावा
राग आठवत तेन्ना गशांक ते मोठ्या आवडीने
ऐकत राहो कदाही राग वर त्याला फारच
आनंदीयचे. हे राग जेन्ना त्याचे वडील आनवत,
तेन्ना तो धुळबुद्ध हारून व विस्वासीही न वेता
ते ऐकत राहो गशांक जेन्ना अवघा सोनव भर्षाचा
होता तेन्नाच तो ७० मुख्य मुख्य असे राग
मोळखत असे गशांभे संगीतज्ञरूपे हे आकर्षण
पाहून पित्याने मुलाला पढताना संगीत शिक्ष-
क्याची व्यवस्था करून टाकली. मुलाला
झ्यापोलित शिक्षणाचाही पित्याने प्रयत्न केला
परंतु झ्यापोलित सोडून, त्याने आपल्या बहिःजांची
बासरीच उपचली पिरवांभे बासरीचमन
त्याने आपूण लक्षपूर्वक पाहिले-ऐकिले होते
त्यामुळे गशांक तो सगळ बाजवू शकला
क्याकला उच्च प्रतीचे संगीत शिक्षण मिळाले



बालक कोविद

यासाठी त्याच्या संपूर्ण
परिनासनेच मातापयंत
रहात असलेले बंगलोर हे
शहर सोडून कर्नाटक
संघराज्ये प्रमुख स्थान
मद्रास येथे स्थलांतर केले
अर्थात त्यासाठी पित्याने
कोविद मधील आपली
प्राध्यापकाची नोकरीही
सोडून दिली

बालाकाने परदेशात
अध्यापक अँडरलियसीन
अँडरलिय येथे जेन्ना आपला
पहिला कार्यक्रम केला,
तेन्ना त्याचे वय अवघे दहा
वयचिच होते तेव्हा स्वदेशी
परततना विमानर व मलेशिया

येथेही त्याचे कार्यक्रम जाणे
आपल्या देशात प्रथम १९९० मध्ये
मुंबईच्या एका प्रतिष्ठित अशा संघात-सम्यक्वात
गशांकने आपले बासरीवादनाचे धर्मजन केले
यानंतर अन्य संगीत-सांस्कृतिक संस्थाही त्याला
कार्यक्रमासाठी आमन्त्रण देऊ लागल्या ती येथे
आली, तेथे पोते त्याचे बासरीवादन ऐकून
मंत्रमुग्ध होतात

इतर विषयात मात्र गशांकाची पति बन्ध
सर्वसाधारण गुणप्रधानेच आहे. बाजेत आपला
माझ त्याला फारसे आवडत नाही. कधीकधी तो
हट्ट करतो, आणि बासरी हावातच धरत नाही.
असा वेळी त्याला समजावणे, त्याच्या हातडुप्या
आडणे किंवा बघितले त्याला रागावणेही माय
पडते असे, असे त्याच्या बहिःजांनी हाबितले.
इतर भिवांबरोबर खेळण्यापेक्षा आपल्या बहिःजां-
बरोबर खेळणे त्याला जास्त आवडते त्याला
मोकळे सोडले की तो फक्त आईचो फ्रीट
एकतच आपला वेळ घालवतो

दलेक मसूनही गशांकचे पूर्ण कुटुंब आप
केवळ त्याच्या कमाईवरच जगत आहे, हे कळले
आ आम्ही वाटते ना ?

तुम्हाला माहित आहे ?

१. खूपच राष्ट्रसंघाची पहिली मुख्य सचिव कोण होता ?
२. कॉमनेन्स-दिवस केन्ना सजरा केला जातो ?
३. पचाहत्तराव नव्हत्या 'विष्कम्हरी' अर्थात इंदिरा' हे पुरस्कार कोणत्या व्यक्तीस
असतात किती ?
४. 'द लॅटी दिप व लॅम्प' या नावाने प्रसिद्ध झालेली रवी कोण ?
५. बहामन पैशवरचे नाता-पिता कोण ?
६. 'जवती तफ्ती' नाविल्याची बारा वर्षात केन्ना चिल्लारी ?
७. संसदेच्या मुळावर चढवले तेन्ना आपल्या आईचो काळजी वाढायलाइक त्याने
कोणत्या शिक्षाला सन्निधिते ?
८. 'ओरि टेल्मेट' असे मोहाचे बाजीरा म्हातून कोणाचा उल्लेख आहे ?
९. बलभद्रावर उत्तरांभी पहिली मानसतिमित वस्तु कोणती ?
१०. भाबो रसे गुंगले 'पौपल रिपब्लिक बॅंक बायला' की स्वापना नेन्ना केली ?
११. आपल्या नसनात बटलारिसना उल्लेख कोणी केला ?
१२. राहुत-बंभुने अयम आकाश-वाचा केली व्यवसायाने ते कोण होते ?
१३. इस्कीतल्या एका महिला डॉक्टरने आपल्या श्वसनाला वेळा विपरीत असा
गिराऊचाच एका अंशात नाव बघावले हो सद्दिका कोण ?
१४. अमेरिकेतील कोणत्या विनंतीने विम पोस्टाच्या विकितवर छापले गेले ?
१५. कोणत्या देशाचा निकेत हा 'राष्ट्रीय लीज' आहे ?

उत्तरावली

- | | |
|---|---|
| १. खूपच राष्ट्रसंघाची पहिली मुख्य सचिव कोण होता ? | १. खूपच राष्ट्रसंघाची पहिली मुख्य सचिव कोण होता ? |
| २. कॉमनेन्स-दिवस केन्ना सजरा केला जातो ? | २. कॉमनेन्स-दिवस केन्ना सजरा केला जातो ? |
| ३. पचाहत्तराव नव्हत्या 'विष्कम्हरी' अर्थात इंदिरा' हे पुरस्कार कोणत्या व्यक्तीस
असतात किती ? | ३. पचाहत्तराव नव्हत्या 'विष्कम्हरी' अर्थात इंदिरा' हे पुरस्कार कोणत्या व्यक्तीस
असतात किती ? |
| ४. 'द लॅटी दिप व लॅम्प' या नावाने प्रसिद्ध झालेली रवी कोण ? | ४. 'द लॅटी दिप व लॅम्प' या नावाने प्रसिद्ध झालेली रवी कोण ? |
| ५. बहामन पैशवरचे नाता-पिता कोण ? | ५. बहामन पैशवरचे नाता-पिता कोण ? |
| ६. 'जवती तफ्ती' नाविल्याची बारा वर्षात केन्ना चिल्लारी ? | ६. 'जवती तफ्ती' नाविल्याची बारा वर्षात केन्ना चिल्लारी ? |
| ७. संसदेच्या मुळावर चढवले तेन्ना आपल्या आईचो काळजी वाढायलाइक त्याने
कोणत्या शिक्षाला सन्निधिते ? | ७. संसदेच्या मुळावर चढवले तेन्ना आपल्या आईचो काळजी वाढायलाइक त्याने
कोणत्या शिक्षाला सन्निधिते ? |
| ८. 'ओरि टेल्मेट' असे मोहाचे बाजीरा म्हातून कोणाचा उल्लेख आहे ? | ८. 'ओरि टेल्मेट' असे मोहाचे बाजीरा म्हातून कोणाचा उल्लेख आहे ? |
| ९. बलभद्रावर उत्तरांभी पहिली मानसतिमित वस्तु कोणती ? | ९. बलभद्रावर उत्तरांभी पहिली मानसतिमित वस्तु कोणती ? |
| १०. भाबो रसे गुंगले 'पौपल रिपब्लिक बॅंक बायला' की स्वापना नेन्ना केली ? | १०. भाबो रसे गुंगले 'पौपल रिपब्लिक बॅंक बायला' की स्वापना नेन्ना केली ? |
| ११. आपल्या नसनात बटलारिसना उल्लेख कोणी केला ? | ११. आपल्या नसनात बटलारिसना उल्लेख कोणी केला ? |
| १२. राहुत-बंभुने अयम आकाश-वाचा केली व्यवसायाने ते कोण होते ? | १२. राहुत-बंभुने अयम आकाश-वाचा केली व्यवसायाने ते कोण होते ? |
| १३. इस्कीतल्या एका महिला डॉक्टरने आपल्या श्वसनाला वेळा विपरीत असा
गिराऊचाच एका अंशात नाव बघावले हो सद्दिका कोण ? | १३. इस्कीतल्या एका महिला डॉक्टरने आपल्या श्वसनाला वेळा विपरीत असा
गिराऊचाच एका अंशात नाव बघावले हो सद्दिका कोण ? |
| १४. अमेरिकेतील कोणत्या विनंतीने विम पोस्टाच्या विकितवर छापले गेले ? | १४. अमेरिकेतील कोणत्या विनंतीने विम पोस्टाच्या विकितवर छापले गेले ? |
| १५. कोणत्या देशाचा निकेत हा 'राष्ट्रीय लीज' आहे ? | १५. कोणत्या देशाचा निकेत हा 'राष्ट्रीय लीज' आहे ? |

छोट्या बालकाचे लोन्यासारखे मन

मुकतेच उत्तरप्रदेशात भूकंपामुळे अनेक लोकांचे अतिशय नुकसान झाले. भूकंप-पीडितांच्या मदतीसाठी अनेक सरकारांकडून खूपसे धन जाणे वा भूकंपामुळे दुःखी झालेली मासके डी. म्ही. मध्ये पाठून एका चिनी मुलाचे मन इतके त्याने ६०० रुपयांच्या मदतीसाठी पाठवले. बीवमधील शोधाय लेवे रहामाया वा इतर रचण्या मुलाचे वानस्था पित्यामधली बीवमधील भारतीय कृतात्म्याकडे १०० लेन वा भूकंप-पीडितांसाठी पाठवले ही एककम म्हणजे त्याला एका डी. म्ही. होरिपनबरे काम केत्याबद्दल मिळालेल्या मेहेनताच्या अर्धा हिस्सा होय. बाकीचा अर्धा भाग त्याने जपोवर बीवमधील पूर-पीडित लोकांच्या मदतीसाठी दिला होता.

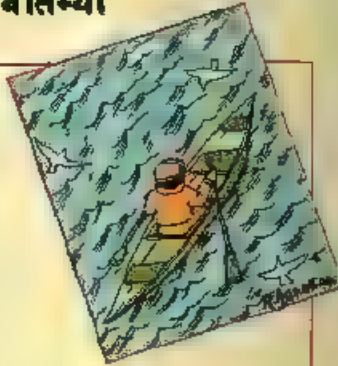


बांदोबाच्या बातम्या

गारेमधून पेंसिफिक-सफर

“एकेक मिनिट एकेका तासासारखे वाटले. एक-एक तास एकेक विमलासारखा वाटला” पेंसिफिक महासागराची सफर नवितून पार करणाऱ्या जेरांतले ही मनोमिल या ४१ वर्षांच्या लेव जागलाचे हे उद्गार आहेत.

४ सप्टेंबर सांवीच्या मागेत बसून जाणाऱ्या पूर्व तटावरून त्याने आपली सफर सुरू केली; १ महिना नव्हता १३३ दिवसात १०,००० कि. मी. अंतर कापून तो २१ नोव्हेंबरला अमेरिकेतील ओरिगन वा पोर्टलॅण्ड समीपच्या स्पेन्सी पोर्तला साठीरक कपाचे खूप थकलेला असला, तरी अजाले तो खालज मानवी विषय होता.



जावे त्याच्या वंशा

श्रीपुर गावात गोवर्धन नावाचा एक मनवान इसम रहात असे. त्याचे अनेक प्रकारचे व्यवसाय असल्यामुळे त्याच्याकडे नोकरी-वाकरही खूप असत. पण हा गोवर्धन आपल्या नोकरींकडून कसून काम घेवेंच शकत जायत असे, त्याच्या काही अडचणी, आजार वगैरेचा तो कधी विचारच करत नसे. विषाच्या नोकरांना जेमतेम एकवेळ पोट भरणे इतकीत पचुनो मिळे. पण करणार काय? सुकाटयाने सारे सहन करम्बा-पलिकडे त्यांना बरामत्तर मज्जेले।

हे सर्व पाहून पाहून गोवर्धनची पत्नी सुकावा व पुत्र गिरिधर या दोघांनाही फार चाईट बाटे. पण तेही दावाबत काही करू शकत नसत.

गोवर्धनजवळ एक वेखणीशी बग्गी होती. त्या बग्गीतून तो नेहमीच कामानिमित्त जवळच्या शहरी किंवा अन्य गावी जात

असे. बग्गीच्या चौक्याची दो मोठ्या अंभावे खूप काळजी घेई, पण बग्गी चालव-थारा वीर माथ त्याच्या लेखी कोणीच नव्हता.

सहारात जाताना एका जंगलातून जावे लागे त्यात जेवळ हीन पशुच नव्हे, तर राजाही मुलीचे बोर-बरोडेबोरही असत. एके विषखी दावलो व मुलाला बरोबर रंजल गोवर्धन कुणा जातेवाईकाकडील लष्करासाठी बग्गीत बसून पध्दराकडे निघाला सुजाताने बरोबर बरेचसे सामान घेतले होते आणि मुलाच्या सूचनेवरून गोवर्धनने व्यापरासाठी काही मातही बरोबर घेतला होता. पहाटेच ते सर्व शकून निघाले आणि दुपार होता होता जंगलात पोचले.

वाटेत बिक अचानक लगाम सोडून, आपली छाती जोळत बग्गीतच कोसळला वन् जोरजोरात कणू लागला. दुसऱ्याच



क्षणी घोडा बघीपासून सुटून सैराबरा बाबत झालेल्या दिसनासा झाला. इकडे वेगात असलेली बघी तशीच बोडपाविना उताराच्या रस्त्यामुळे पुढे सरसरत राहिली आणि एका झाडाला टक्कर देऊन थांबली। गोवर्धन, सुजाता व गिरिधर कसेबसे बसोतून खाली उतरले. बोकू माथ बसवित बघून राहिला. त्याला काही बोळण्याइतकीही खुद्द लव्हली।

"मर्जीच आपण! ताहीतर बसोच उलटली असवी!" जोराने सुस्कारत गोवर्धन म्हणाला

"आता काय करायचं?" गिरिधर विचारू लागला

"काय करणार? आपण तिथं बोट-थोडं सामान उचलून चालायला लागू या, दुसरा मार्गच काय?" सुजाता म्हणाली खरे तर तिथेही हॉल पळू आणि दरोडं-खोरांच्या भीतीन मनोमन इतकं धावरलं होते, की बोकूचा विचारही त्यांना शिवला नाही. थोडं थोडं सामान डोक्यावर घेऊन तिथेही चालू लागले.

पण जरा दूर जाताच सुजाताला बोकूची आठवण झाली ती म्हणाली-"आपण बोकूला तसाच सोडून बाले की! निचाऱ्याची जंगलत काय परिस्थिती होईल कुणाला ठाऊक!"

"बाबा आता काय विचार करायचा? शहरात पोचलो की त्याच्यासाठी साणूस पाठवू. तुम्हाला फक्त बोकूच कुचतोय, पण बोडा आणि बघीचं काय? त्यांची किंमत किती आहे माहित?" गोवर्धन चिडून गेला

मोठ्या कळटाने फलांगभरही चालले नसतील इतक्यात 'ओशं वडान म्हणजे काय असतं' हे त्यांना कळून चुकले जंगल पार करून आता ते कडक उन्हात तापल्या रेलीच्या बचक्या भाळावर बंजून पोचले होते तोपर्यंत तिथेही अतिशय बघून गेले होते त्यातल्या त्यात सर्वात जड पेटी डोक्यावर घेतलेल्या गोवर्धनला

आता एक पाऊलही पुढे टाकणे अवघड झाले पेटी खाली ठेऊन त्यावर बसत तो दायकोला म्हणाला-"फार तहान लागले ए, वसाला बोव पडलाय नुसता! पाण्याचा पाण्या कुठप तो रे बघू?"

बचकून सुजाता म्हणाली-"तो तर पाकीतच राहिला हो!"

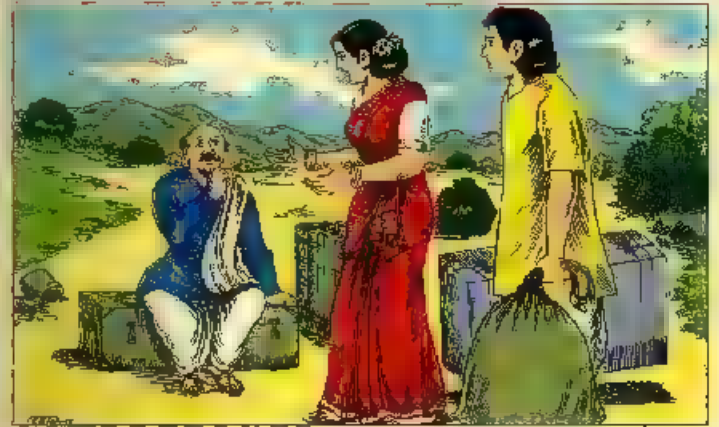
वाता मान कडक उन्हात ओशी वहा-पाण्या जावल्या गोकराच तहानेने व्याकुळ-जंजे नेहरे गोवर्धनच्या नजरेतभोर भावू लागले!" पाणीही पिऊ न देता ओझी बहायला लावून आपण त्यांना किती सतावत होतो!" यांनी आनोन आत त्याला होऊ लागली इतक्यात हृदयविकाराने जातले दुसरे बसलेल्या, अन् आपण तसेच बसले

सोडून आलल्या म्हाताऱ्या बोकूचीही झाले पेटी खाली ठेऊन त्यावर बसत तो दायकोला म्हणाला-"फार तहान लागले ए, वसाला बोव पडलाय नुसता! पाण्याचा पाण्या कुठप तो रे बघू?"

गोवर्धन तसाच उठला अन् मागे वळून म्हणाला-"माडीतून तो फिरकीचा तांब्या घेऊन पंती तुम्ही बोव इतकं बाबा डोवर."

बाबर गिरिधर म्हणाला-"बाबा, तुम्ही बोवा इथेच, बीच जाऊन बाणतो पाणी"

पण गिरिधरला दाखवत गोवर्धन म्हणाला-"मी खरं तर पाण्यासाठी नव्हे, पण म्हाताऱ्या बोकूसाठी बायला निघाली होती! बघ, आपण बोवा सोडून काढू अन् बोकूला शहरात नेऊन प्रथम एकाद्या वेडाकड नंऊ पळ देण!"



गोकर्षेनच्या तोंडून हे शब्द ऐकून सुजाता व गिरिधर ऐकमेकांच्या चेहऱ्याकडे पहातच राहिले. त्यांना पाहून गोकर्षेन म्हणाला-
“आजपर्यंत मी बरोबरच्या लोकांशी जमानपणे वागलो. आजचा अनुभव म्हणजे मला एक बडाच आळा! म्हणतात न- 'जावे त्याच्या वंशा, तेव्हा कळे' मला आता कळलं की तद्धान-मुकने व्याकुळले माझे लोकर उन्हात कशी ओशी वहात असतील!”
इतक्यात त्यांना घोड्याच्या टापांचा आवाज ऐकू आला जवळी बँकम वीर त्यांच्याकडेच येत होता!

लवकर लवकर बघीजवळ पोचत गोकर्षेन म्हणाला-“वीर, छातीत दुखत असताना हा त्रास कशाचा घेतलास बाबा? पोळा शोधून, बगळी जोडून अशा आजारात आलासच कसा?” हे विचारणाऱ्या गोकर्षेनच्या आवाजात दया, करुणा ओत-प्रोत भरलेली होती

“मालक गेली सोळा वर्षे हे दुसर्जं मार्ग असूनच काम करत आलोय न मी! ते

काही काळीर माही मला, सदैव आला जाता! बन् हा घोडा तरी जाणार कुठं? अक्षकत परत आला गाडीजवळ. पण माझ्या-मुळे आज बांधणावर ओझं उचलायची पाळी आली. माफ करा मालक मला!” वीर बोलला

हे ऐकून गोकर्षेनचा चेहरा प्रसन्न झाला. वीरची पाठ थोपटत त्यांच्या उचलून त्याने घटाघटा पाणी प्यायले. आणि म्हणाला-
“जरे धन काही चुकच नाही, तर माफी कसली? झालं ते ज्ञानच झालं! आता मला कळून चुकलं की लोकरांना निर्दोषपणे बाणवू नये ओझं वहाणाराचा बोळा, तुसवे पहाणाराचा काय करणार? जावे त्याच्या वंशा..”

नंतर बायको व मुलांसह बघीत नसून गोकर्षेन शहरात पोचला. या घटनेनंतर गोकर्षेनन पार बघलून गेला, लोकरांच्या बाबतीत तो खूप उदार झाला. तेही गोकर्षेनला आपला बगवान मानून सर्वा-समक्ष त्याची स्तुतिस्तोत्रे गाऊ लागले!

जंगलाजवळच्या गावात रहाणारा एक लेवकरी संन्यासीकडूनच लेवकरी काम करतून परत येत होता. हस्त्याच्या बाजून त्याला बाघाची बरकाळी ऐकू आल्यानं तो पळून तिकडे पाहू लागला. कार-कुटावरच बोन बाईच्या ओढ्यांमधे बडकण्याचा वाक बाहेर निघण्यासाठी बघपडत असताना दिसला त्याला

लेवकऱ्याचा भीति घटशी की, बाघ आता जर एवत-ला लोकरच्यात लपत आला तर मध्य तो यावजीच बघीत उडवील! म्हणून त्याने विचार केला की बाघाला आता साळन टाकलं, तरच आपली शरीरित! अटकन तो बाघाजवळ गेला आणि लगने त्याचे माथचे दोन्ही पांय घट्ट पकडले. पण जवळच्या कोयत्याने ते पांय कापून टाकणं त्याला अवश्य होऊ लागलं इकडे बाईही बघपडून लेवकऱ्याच्या पकडीतून आपले पांय सोडवून प्याहत्या प्रयत्न करू लागला ‘आता काय करणं?’ लेवकरी विचारात पडला. इतक्यात त्या रस्त्याने आणारा एक संन्यासी, लेवकऱ्याला दिसला. त्याला तो म्हणाला-“महाराज, आपल्याला दिसतंच नाही ना? मी हे पांय जघेच घेऊन ठेवतो. तुम्ही तेवढे बाघाचे पांय वा पायदार कोयत्याने कापून टाका.”

पण मीन इतक्यात संन्यासी म्हणाला-“छे, छे! मी हिंसा नाही करणार, माफ कर बला मला! मी कधी इत्यादला स्पर्शही करत नाही.”

“बरं, बघ तुम्ही हे पांय पकडा, मी बाघ धरतो!” लेवकरी म्हणाला
संन्यासाने बाघाचे पांय धरले. पण लेवकरी मांड पटकन कोयता बँकम तिघून तिकून जाऊ लागला! जाळवर्ण संन्यासी विचारू लागला-“जरे, दिवून का पावसास बघा? बाघाला कोय मारणार बघ?”

लेवकरी उत्तरला-“स्वाभौषी, तुमचं बोलणं ऐकून मी ही विरक्त झालो, हिंसा सोडून बिसो मी! वाता तुम्ही मला बाघ मारणारा सांगतच वर ते ठीक नाही होणार, कारण बाघ पकडून राहिलेच्या तुम्हालाही त्याचं पांय घामेस चर? ये ही तक्रार मला!” बन् इतकं बोलून लेवकरी बाघाकडे निघून गेला.





गुरु व शिष्य

राजा पद्मपालला दोन पुत्र होते. मोठा श्रीधर चांगला चलाख व बुद्धिमान होता, पण धाकटा जलधर मात्र एक नवरत्न मूख होता. दोघांना एकाच गुरूकडे शिकायला पाठवायचे असे राजाच्या मनात होते. वास्तवी तो वडकारण्यात रहाणाऱ्या सांघी गुरूकडे गेला.

राजाची इच्छा ऐकून सांघीपण म्हणाला- 'मी आता म्हणतारा झालोय. गुरूकुल चालवायची शक्ती माझ्यात उरली नाही. पण माझे दोन शिष्य राजधानीतच रहातात, त्यांना चांगलं नावही मिळालेय. आतापर्यंत त्यांच्यापैकी एकाकडून आपली इच्छापूति होऊ शकेल.'

राजा प्रथम बृहस्पति नावाच्या शिष्याकडे गेला व त्यात आपल्या मनातली गोष्ट त्याला सांगितली. ते बोलणे ऐकून बृहस्पति म्हणाला- 'राजाचं काय, पण खूब देवाचा

मुलगा जरी माझ्याकडे आला, तरी त्याची परीक्षा घेतल्यावाचून मी त्याला आपला शिष्य बनवून घेत नसतां.

बृहस्पतीचे हे बोलणे ऐकून राजा चांगलाच सतावला आणि तो सांघीपणा दुसरा शिष्य शिवासंस्कारी याच्याकडे गेला.

मोठ्या आदराने राजाला बसवून घेत शिवासंस्कारी त्याला म्हणाला- 'खूप कष्ट करून का होईना पण जो एकाचा पसूलाही माणसासारखा झालो वनवू शकेल तोच खरा गुरू!'

राजा पद्मपाल राजवाड्यात परतल्यावर त्याने आपल्या मन्त्र्याला बोलावून या माऱ्या घटना सविस्तर सांगितल्या आणि त्याला विचारलं- 'माझ्या राजधानीत बृहस्पतीसारख्या अहंकारी माणसाला काही स्थान नाही. त्याला बोलावून त्याचा

चांगला पाण्डतारा केल्यावाचून मला चैन पडणार नाही. यासाठी काय करावे.'

मन्त्र्याने मुबबले- 'अशा प्रकारे शिक्षण देणाऱ्या सर्व गुरूंच्यात आपण एक स्पर्धा ठेऊ या. मूर्खानाही विद्वान करून सोडणाऱ्या शिवासंस्कारीपुढे या बृहस्पतीचा काय पाड? आपणअपच अपमानित होईल तो! यापेक्षा दुसरी उचित शिक्षा ती कोणती?' यकपालने ही सूचना स्वीकारली पण स्पर्धेत बृहस्पतीच एकटा कायक ठरला!

राजाने आश्चर्याने त्याला विचारलं- 'ब्रह्मचर्य, इतकं गरिबत्व आपणानवळ जाहे अहंकार त्याला बाधक नव्हे का?'

मोठ्या नम्रतेने राजाच्या नमस्कार करून

बृहस्पति म्हणाला- 'अहंकार हा पंडिताचा सद्गुण नव्हेच! मी सद्गुणच आपण! समोर अहंकार दाखवला. मला घाटलंय होत की आपण असा स्पर्धा ठेवा! बरोबर तसंच घडलं! मी स्वतःला प्रथमच 'महान्' म्हणवून घेऊ शकलो असतो, पण आपण देवसेली स्पर्धा जिंकूनच माझे समाधान होणार वनू लोकांच्यात माझी योग्यता सिद्ध होणार ना?'

त्याच्या या कतुराईने राजा प्रसन्न झाला. तो म्हणाला- 'आपणत अहंकार नाही हे जाणून मला आनंद वाटला! आता माझ्या दोन्ही मुलांना शिष्य बनवून द्या ना.'

'महाराज, परीक्षा घेण्याचा दास्य आजही आपणाला परत नसेल तर आपण



आपल्या भुलांना विलासकारीकडे पाठवा”
बुद्धस्पति उत्तरला.

बाळा वयापासून पुन्हा शयन झाला! अक्यापकांच्या स्वर्णतार शिलासंस्कारीक्या खेवट्याने त्याला विडाले होते. या गोष्टीची आठवण देऊन रावाने विचारले—“राजाच्या मुलांनी चांगल्या गुरूकडून विद्याश्रवण करण्याची योग्यता नाही, जसे म्हणायचं आहे काम पुन्हाका!”

बावर बोले हुसत बुद्धस्पति बोळका—
‘महाराज, एकाद्या गुरूचं सामर्थ्य आणि त्याचं स्वतःच परिश्रम, दास काहीही संशय नसतो. मी आतापर्यंत निरनिराळ्या अश्वमेध केलं तितक्यापासून अजूनही माझी तृप्ति झालेली नाही अजून शिकव घ्याय अशी माझी इच्छा आहे. म्हणूनच मी केवळ संशय असे शिष्यच स्वीकारतो. मी जे काही शिकवतो, तेवढ्याने ते कवीच तृप्त होत नाहीत. आपल्या बुद्धीची चमक दाखवून ते मला नेहमीच नवनवे प्रश्न विचारतात. त्यांची उत्तरं देण्यासाठी मलाही माझ्या

जानात भर घालावी लागते. सर्व मिळून जबाब करण्याने नवनवीन ज्ञानाचा उदय होत रहातो. अशा तऱ्हेने माझ्या बुद्धीचा विकास होतो, ती अभिकाविक सीध्द होत रहाते. म्हणजे एखा अर्थी माझे शिष्य हेच माझे बुर असतात. पण विलासकारीकी गोष्ट अशी नाही. तो स्वतःची बुद्धि वाढवण्यासाठी नव्हे, तर शिष्यांची बुद्धि वाढवण्यासाठी शिकवत असतो. त्यामुळे पांडित्यात जरी तो कमी पडला, तरी एक गुण म्हणून तो आश्चर्याचा जेष्ठ आहे’

‘बुद्धिमान शिष्यामुळे गुरूचे ज्ञान वाढते. बुद्धिहीन शिष्यामुळे सधे पडत नाही. परंतु सहजपणे ज्ञानार्जनं व्हावे म्हणून मधीन पडतच अश्वमेध काढण्यासाठी त्यांच्यामुळे प्रेरणा मिळते.’ ही गोष्ट पटल्याने राजा वयापासून अश्वमेध बुद्धस्पतीकडे आणि जलधरला विलासकारीकडे शिष्य म्हणून पाठवले त्या त्या गुरूकुलात राहून राजकुमारांना चांगल्या फायदा मिळाला आणि स्वयंकरच खेळ विद्वान बनून दोघे ही राजाकडे परत आले



वीर हनुमान

नळाच्या सांगण्यानुसार रामाने जेव्हा कावेर दिला. तेव्हा वानरांच्या झुंडीच्या झुंडी जंगलाकडे निघाल्या. त्यांनी निरनिराळे वृक्ष समूह उपटले आणि त्यांना समुद्रावर टाकायला मुक्तात केळी वस्तुशाली वानरांनी हल्लीच्या आकाराचे वगळ बापल्या सांबावर उचलून समुद्रात टाकले. यामुळे समुद्राच्या पाण्याची उंची वाढू लागली समुद्राच्या पाण्यात कलसले उठले.

हा वानर बाळसला सैतु वेडा-बाकडा होऊ नये म्हणून काही वानरांनी दोघा बापल्या. काही वानर मापवंड हाती वेळून काय करू लागले. नऊ वनवीत असलेला हा सैतु दहा योजन रुंद व सतर योजन लांब होता. दोघ वीस योजन याप्रमाणे

पाच दिवसात सैतु बापल्याचे काम पूर्ण झाले. नळाच्या सामर्थ्यामुळे हे काम पूर्ण होऊ शकले. वानर अतिशय आनंदित होऊन इकडे तिकडे उडण्या मारू लागले.

सुंदर राजमागप्रमाणे बनलेल्या या सैतुवरून वानर सैन्य समुद्र पार करून येऊ शकू शाला तर त्याला पारण्यासाठी विभीषण चार सहकाऱ्यांसह गया पकडून अगोदरच समुद्र पार करून पछिकडे जाऊन उभा राहिला.

सैतुवरून सागर पार करताना राम हनुमानाच्या व लक्ष्मण धनवाच्या सांबावर बसले. त्यांची सैतुवरून वाहत जाणे हे सुवीवाला मान्य नव्हते. हनुमान नि अगदाने आकाश-भावांचे राम-लक्ष्मणांना समुद्रा



पलोकक उत्तरवले. काही बलवान बाभर उडत-उडतच समुद्राच्या दुसऱ्या बाबूला पोचले. वानरांची संख्या खूपच मोठी होती, जवकाबूकलेत काही वानर समुद्रात पडले, समुद्रातून बाहेर येऊन मग तेसूवर काणाचला लागले. वानरांच्या कोसाटुलात समुद्राच्या लाटांचा आवाज बिलकुल एक येत नव्हता. समुद्राच्या पलीकड फळांनी भरलेल्या वृक्षांची जगले होनी वानर-सैन्याला हा प्रवेश कर उत्तम वाटला. पण रामाने लगेच लंका-नगरीकडे कूच करण्याचे ठरवले. राम पुढे चालू लागला व माग सिंहनाद करीत वानर-सैन्या लंका-नगरीकडे निघाली. वानरांचा उत्साह पाहून रामाला खूप आनंद झाला.

वानर-सैन्या लंका-नगरीच्या बाहेर उभी राहिली. तेथील राक्षसांच्या हास्याला सुरू क्षात्वा व त्यांच्या विविध बाधांचे आवाज ऐकू येऊ लागले. वानरांना राग आला. नि त्यांनी जागझी नोरात आरडा-ओरडा करायला सुरुवात केली. लगेच ज्वल-स्तभांवर कडकडत्यांच्या विविध पताका पाहून आणि सीतेचे स्मरण करून राजाच्या ओळघात अक्षू आले.

तो लक्ष्मणाला म्हणाला—“त्रिकूट पर्वतावरील ही गगनचूची लंका-नगरी बहा! विश्वकर्माने ही निर्माण केली आहे.”

यानंतर रामाने वानर-सैन्याला व्यूह-रचनेबाबत सूचना दिल्या. जगद आणि गोल वांघे सैन्य व्यूहाच्या मध्यभागी राहील, ज्वल व त्याची सेना उजव्या बाजूत मागे राहील. गंधमादन आपल्या सैन्यासह दाव्या बाजूत मागे असेल. रात व संध्या व्यूहाच्या पुढे असतील. सुगीव आपल्या सेनेच्या मागील भागात राहील. सैन्या वानर सेनेची रचना गडद व्यूहात केडी गेडी लगेच आक्रमण करून निचा सर्वनाश करण्यासाठी वानर उतावळ झालेले दिसले.

राज सुगीवाला म्हणाला—“रावणाचा दूत बुक शाला आता सोडून जा.”

वानरांनी कैलेल्या अत्याचारामुळे तळ-मळण्याच्या लुकाळा आतापर्यंत आपल्या प्राणांचं सव होत. सुगीवाने त्याला मुक्त कर-

ताच तो तावडतोच सदकला नि रावणाबाबी वाऊन पोचला. रावणाने शूकाकडे पाहिले नि हसत म्हणाला—“अरे, तुझे तर पंल तोडलल दिसत आहेत. तू वानरांच्या तावडीत तर नाही ना सापडलास? तेव्हा शुक रावणाला म्हणाला—“मी समुद्रा रलीकडे गेलो, आणि तुमचा संदेश जसाचा तसा सांगितला. यावर वानर बगावले आणि त्यांनी मला एकदून माझे हास-हास केले. ते माझे बोलण ऐकूनच घ्यायला तयार नव्हते. मग ते उत्तर काय देणार? ते नुसते लहरो नि रागीट आहेत. लक्ष नव्हे ते मूल पण आहेत. समुद्रात सेतु बांधून आता राम वानरांसह लंका-द्वारी येऊन पोचला आहे. आता लक्ष्म्या प्रवेश

द्वारी असंख्य वानर दिसत आहेत. नण काही अमीन वानर-सत्तीला बन्म त्रेऊ लायली आहे. वानर आणि राक्षस यांच्यात आता युद्ध थटल आहे. वानर आता कोणत्याही क्षणी लक्ष्म्या वटावर चढू शकतील. आता तुमच्यासाठी फक्त एकच मार्ग उरला आहे. नव्या बोलाने सीतेला परत करायच बघवा मर्याधे!” शूकाच्या या सर्व कथनामुळे रावणाचे डोळे रागात लाल झाले.

तो म्हणाला—“सर्वांनी मिळून माझ्यावर एकवट आक्रमण केल तरी मी सीतेला परत करणार नाही. मर्याद काढू गेला, मी युद्ध केल नाही. आता मोठ्या उत्साहाने मी युद्धाच्या संघीची वाट पहात आहे. रामाला





विशालाका माझं बळ नि पराक्रम याची कल्पना नाही म्हणून माझ्यावर हल्ला करू पहातो आहे. माझ्या बाबांकी क्षमि अर्पून त्याने पाहिली आहे कुठे?"

बंतर राकव आपला मंत्री शुक्र व सारण यांना म्हणाला—"समुद्रावर सेतु बांधणं हे काही सोपं काम नाही. वानरांनी सेतु बांधला आहे यावर पाहून मुळीच विस्वास नाही तुम्ही गुप्तपणे जाऊन पाहून या कि खरंय सेतु बांधला आहे की काय? आणि जर ही पोखर खरय असेल तर तुम्ही जरा अंवाळ या की वानर सेना किती आहे, नि रावाच्या अवळ कोणकोणती सज्जात आहे?"

शुक्र आणि सारण यांनी वानरांचे रूप घेतले नि ते वानरसेनेत सामिल झाले. वानरांच्या संस्थेची मोबदाद करणं त्यांना मुळीच शक्य नव्हतं सर्वथ वानरसेना पसरलेली होती आणि सेतुवरून जाऊन ही बनेक वानर घेतथ हाते

इतक्यात विभीषणाने त्या दोघांना बोळवून पकडलं नि रामाक सांगितलं—"हे शुक्र व सारण नावाचे दोन राक्षस आणि हे रावणाचे मंत्री आहेत. हे वानर रूप धारण करून आपल्या गुप्त गोष्टी आपल्यासाठी हथं वाळे मनावेत!"

तेव्हा शुक्र व सारण यांनी रामाक जमल्लार केला आणि हे नम्रुल केळं ही विभीषण म्हणतोय ते जर आहे आणि वानर-सेनेची वपूर्ण माहिती मिळविण्यासाठी ते हथे घालेले आहेत राव हसून म्हणाला—"अस? माझ सेव्य पड्डायला आकाश तर तुम्ही? नीट पाहून घ्या आणि परत वा रावणाकडे, अर्पून जर तुमचं निरीक्षण संपकं न्हेल तर हा विभीषण तुम्हाका सगळी सेना माळबोल तुम्ही जाता नि शस्त्र बाह्ण म्हणून तुम्हाका ठार कारण शोष नाही." रामाने त्या दोघांना सोडून आमला विभीषणाक सांगितलं

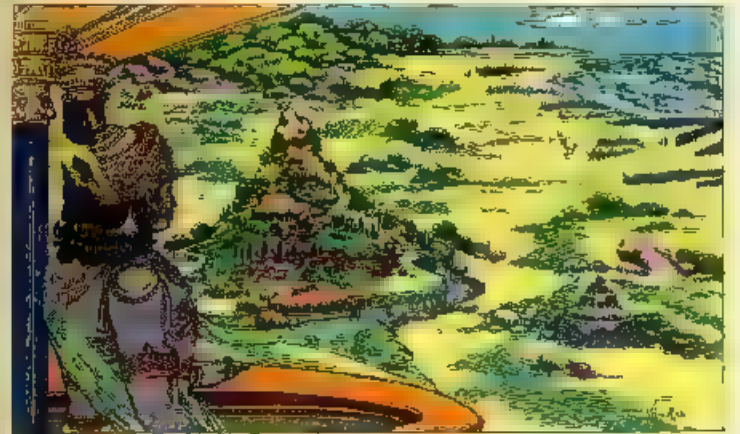
रामाने त्यांच्या हस्ते रावणाक हाक तसेल ही ठाळवला—"रावणां, चला तकाळी तू माझा राण पाहणार आहेस की आपलं वज्रावृष तुम्हावर सेकवार आहे?"

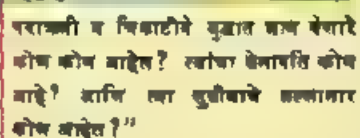
शुक्र आणि सारण यांनी रामाक जम- जमकार केला आणि बंतर रावणाकडे जाऊन म्हणाले—"रावण, वानरांच्या सेन्यात काही प्रवेश हर केला, पण विभीषणाने आम्हाला भोळवले नि एकडून रावाच्या ताब्यात दिले रामान आपल्यावर दया केली नि आम्हाला सोडून दिलं वन ही गोष्ट सोडू नका. वानर सेनं बरोबर राम, लक्ष्मण, विभीषण व सुग्रीव हे सर्वजण आहेत रामाचे बाण पाहिले की जलं वादलं की त्याला मज्ज कोपाची मज्ज आवश्यक नाही आणि वानर-सेन्याने आता समुद्र पार केलेला आहे, अन् त्यांची सज्जा इतकी विशाल आहे की ते कुठे संपतात हेच कळत नाही. युद्धासाहाने वानर नाचत

आहेत. युद्धाचा विचार सोडून तुम्ही खोतेला परत करले हेच बरे!"

रावण सारणाक म्हणाला—"बाही, की खोतेला मुळीच परत करणार नाही. तुंकार सौम्य आहेस, पराक्रमी नाहीस! म्हणून तू वानर-सेन्य पाहून बाबरकास युद्धात मला तिकणारा जख्म पंदा जख्मचाय!"

वानरांचं सेन्य पाहण्याची इच्छा रावणाच्या मनात निमणि झाली. आपल्या म्हालाच्या पक्कीवर जाऊन त्याने पाहिलं की लंका नगरीच्या चारी बाजूंना डोंगरांवर व जंगलातून सर्वे वानर व वानर आहेत, जवळच उभ्या वसलेल्या सारणाक तो म्हणाला—"खरंय वानरांचे सेन्य रूपच विशाल आहे! त्यांच्याची महान् बलवान,





लेखा कार्यालयाच्या- "वाढर-लेखा
प्रमुखा बाहेर शीक बाबि वाढर-प्रमुखा
मुद्राच बाहेर खंड. तो वाढीचा मुद्रा
बाहेर, वाढीचावाढर वराचकी बाहेर.
हनुमानाचा वाढीचावाढर वी वाढीचा.
हेतु वाढीचाच नच वच वाढर वराचकी बाहेर.
ही वाढर-लेखा बाबिच बाहेर. त्या वाढीचा
वाढर-लेखा वाढर बाहेर. मुद्राच वाढर
वराचकी बाहेर. ही वाढर-प्रमुखा वाढीचा
वच वाढीचा वाढीचा वाढीचा वाढीचा वाढीचा

रंग, करम आणि मनसुहीरी महान
 चानरबीर व मन्त्र चानर सेनभर्तीचा
 पाहिती ही सारक्याने रावणाचा दिक्ती.
 रावणाचा ब्रह्मचर उन्हा बसनेच्या क्षणका
 क्षणका भाऊ विभीषणाचा ही रावणाचे
 पाहिती. मंतर त्याने चक्रवर्तीचा प्रमुखा-
 नाच ही पाहिती दिली प्रमुखा चक्रवर्ती
 मोनव ही रावणाचा

सारवाण्या हांभ्याव उवा मोदीं राहून
 नेत्या, त्यांचे विचरण शुक्राने पूर्ण केले,
 आणि हनुमानाकडे बघऊन उभा बसलेल्या
 राज व कनकनाकडे होत दाखवून त्यांचे ही
 राखणावा सर्वत्र बघले. राखणां राखणां
 बघऊन बसलेल्या बायल्या बाकट्या
 बायला ही पाहिले. बावा राखणाच्या
 बगल बघ उत्पन्न झाले आणि त्याचे
 कपडेंतर राखात झाले. चतुर्थ्या सकाळी
 गोरवांचे वगळ करवाच्या हातक व कुठार
 राखण राखणा कि झुजाचा—‘तुमच्या
 कारणांची मंत्री म्हणून निवडित करणा-
 नुदींच मला मला पायला हाव होत.
 विचकार करतो की तुमचा ! तुम्ही कोणाची
 तूमी जवळी चालवी काये केळी जाण्व
 म्हणून तुमचे जाग येत पाही. तुम्ही
 पाळते था कसे वृण !’ राखणा



जमजमकार करीत ते दोघे लिपून रावाना झाले

यानंतर रावणाने सहोदराला सांगून काही गुप्तचरांना बोलावून आणि साक्षात केळी-“या रावाबाबत पूर्ण माहिती काढून या!”

गुप्तचरांनी वेळ बदलून आणि सुबेक परीतानर असलेल्या राम, लक्ष्मण, विभीषण व सुग्रीव यांचे मीट निरीक्षण केले. त्यांची बांगलीच बाबरगुंडी उडाली. विभीषणाने ताबडतोब त्यांना ओळखले नि पकडून ठेवले. गुप्तचरांमध्ये सार्दूल मोठा कुप्ट होता. वानरांनी त्याला मारण्यापूर्वीच राम तेथे आला आणि त्याने सार्दूलासह सर्व राक्षस गुप्तचरांना मृत केले. कसे-कसे आपले प्राण वाचवून त्यांनी लंकेकडे घुम ठोकली.

सार्दूलाकडे माहून रावणाने जाणले की जबर काही तरी विघडले आहे. सार्दूलाने रावणाला सांगितले-“वानरांवाबत काही माहिती काढणं फार कठीण काय आहे. मला विभीषणाच्या सहकाऱ्यांनी पकडले.

नंतर वानरांनी साक्षात रूप छळ केला, खंबडी रामाने वंऊन माळी सुटका केली. माळं भाग्य बोर, म्हणून माळं प्राण वाचले. लंकेवर हुस्का करण्यासाठी राव अगदी तयार आहे. सीतेला रावाकडे पाठवणं बचवा युद्धाला तयार होणं हे दोघेच पर्याय जातात आपल्यापुढं आहेत.”

रावणाने पुन्हा सांगितले की सीतेला रावाकडे पाठविणं बचवा नाही. नंतर त्याने सार्दूलाकडून वानरांच्या सेनापतींवाबत माहिती मिळवली.

यानंतर विद्युत्विज्वा नावाच्या राक्षाला बरोबर घेऊन रावण सीतेकडे गेला. विद्युत्विज्वाला रावण म्हणाला-“तू आपल्या भावा लक्ष्मीने रामाचं एक शिर तयार कर, नंतर त्याच्या धनुष्यासारखं धनुष्य च बाण धुी निर्माण कर. बाण सीतेला पोका देऊ या.”

विद्युत्विज्वाने ही निर्मिती करण्याने कबूल केले तेव्हा रावणाने आपला एक बलकार काढून त्याला बक्षिस दिला.



योग्य कोण?

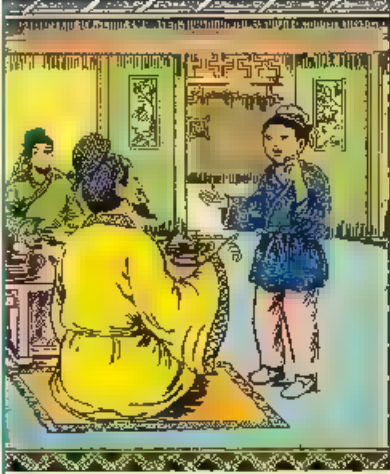
कित्येक वर्षांपूर्वी चीनमधील एका गावात एक जमीनदार रहास असे त्याला एकुलती एक मुलगी होती. ती दिसायला तर सुन्दर होतीच, परंतु समर्थ अशा मुलकडून तिने जराय मक्की पिछाही प्राप्त करून घेतली होती. तिची बुद्धिमत्ता फार प्रखर होती. वामुळेच तिच्याशी जिवात भरण्यास उत्सुक असे, श्रीमंत घराण्यातले तीन मुलक तिच्या मागणी घालण्यासाठी आले.

जमीनदाराने त्या तिघांना कित्येक प्रश्न विचारले, किती पारीक्षा घेतल्या, धन खंबडी ओळखले की तिघेही जवळी एक-सारखेच प्रतिभाशाली आहेत. कोणाची निवड करावी हे त्याला समजेल. त्यामुळे त्याने ठरवले की आपला पति निवडण्याची जबाबदारी मुलीवरच सोपवावी कारण तशी ती बांगलीच बुद्धिमान होती.

तिच्याची इच्छा जमीनदाराच्या मुलीने शिरसावन्ध मानली. विधव अन् माहित निघून गेले, तरी तिच्यापैकी कोणाला निवडावे याबद्दल ती निर्णय करू शकली नाही. अशातच ती अचानक खूप वाजारी पडली अन् अनेक वैद्यांकडून औषधोपचार करवूनही जखेर तिला येनासा झाली.

तिच्या घरगुतने जिवाहोस्तुक असे ते तीन तक्रार अत्यंत दुःखी झाले. त्या तिघांनी तिच्या प्रेताचे एका सुन्दर सगीच्यात संगमरवरी समारोह दफन केले. त्यांच्यापैकी एकजण राज-विधव त्या सपाकीलीच बसून राहिली, पुढांनी समाधि सजवी आणि अन्न दुखाच्या समुदास बुडून राहिले. त्याला तहान-भुकेचे ही मान राहिल नाही. मुलीच्या मरणापुढे दुःखविज्वाल झालेल्या तिच्या पित्याची सेवा करत, दुसरा तक्रार त्याच्याच घरी राहू लागला. पित्याला





बरोबर बसून भोजन करण्याचे आमन्त्रणही त्याला दिले

दोघेही भोजन करू लागले. तेवढ्यात पंडिताचा बहा-वर्षाचा पुत्र तेथे आला आणि 'मला हे हून, ते हून म्हणत पित्याला सतावू लागला थोडा वेळ हे सर्व लहून केल्यावर वरिष्ठ मुलावर फार फार रागावला आणि—'बळ, हट्टी कुठला! जा बर तिकडे!' असे म्हणून त्याने मुलाचा पकडून तेथे जाऊन असलेल्या मोठ्या चुलीत टाकून दिले!

हे पाहून तो युवक संन्यासी बाश्चर्याने जमिनीलाच विठला! 'आपण ज्याला महान पंडित मानले, तो माणूस अत्यंत निर्दय असा राक्षसच आहे' असे त्याला वाटले तो पंडिताला म्हणाला—'महाराज, आपण महाविद्वान आहात, अद्भुत शक्ति असणारे आहात, अस एंकून, सर्व सरंच मानून आपणाकडे आलो. पण आपला आपण जे क्रूर कृत्य केलेत, ते पाहून मला वाटतय, की आपणापुढे तर राक्षसही किंवा पंडल, दुष्ट आहात फार आपण! आपले खरं स्वरूप मला आताच अगदी आरशासारखे स्वच्छ दिसत आहे.'

संन्याशाचे बोलणे ऐकून हलकेच हसत पंडित म्हणाला—'माणसाचा खरा स्वभाव तो रागात असेल तेव्हाच बरोबर

कळून येतो, ही गोष्ट सरीच. पण माझ्या बाबतीत मात्र ही तुमारे कारण बरोबर नव्हे. अतः अल्पशा घटनाही विचित्र व अमानुष वाटणे ही कोष्ट अज्ञानी माण-साच्या बाबतीत, अगदी सर्वसामान्य ह्यथ "

हे बोलणे ऐकून संन्यासी तरुण म्हणाला—'आपल्या मुलाला निर्दयपणे आगीत डकलून मारण, ही काय अल्प घटना आहे? तुम्ही नक्कीच नररुपी राक्षस आहात.'

तरीही मुळीच न रागवता पंडिताने एक मत्त उच्चारून चूटकी वाजवली आणि दुसऱ्याच क्षणी रयाचा मुलगा जमीनदाराच्या कानेच्या समाधीजवळ येऊन त्याने भन्दाचा पुनश्चकार केला. त्या बरोबर वास्तव्यजनक घटना घडली

हे पाहून संन्यासी एकदम हतप्रभ झाला! पंडिताच्या पायावर लोंढांगण घालीत तो म्हणाला—'महामा, याच्या गैर उच्चारानेच मला क्षमा करा!' की जे बोललो ते केवळ माझ्या अज्ञानाने!"

पंडिताने आपल्या मुलाला जिवंत करण्यासाठी जो मत्त उच्चारला तो संन्यासाने गोंट लक्षात ठेवला आणि जमीनदाराच्या कानेच्या समाधीजवळ येऊन त्याने भन्दाचा पुनश्चकार केला. त्या बरोबर वास्तव्यजनक घटना घडली

जमीनदाराची मुलगी ताबडतोब समाधीतून उठून समी राहिली. तिचे सौन्दर्य पूर्ववत् झाले होते आणि आता ती पूर्ण निरोगीही दिसत होती



शिष्या अनुपस्थितते जे जे घडले ते सर्वे जमीनदाराने तिला निवेदन केले. आणि ती म्हणाला—“बेटी, माता आपल्यासाठी योग्य पतीची निवड करण्यास उशीर करू नकोस. या निघातून तू पसंत करतील त्याच्याशीच मी तुला विवाह करून देईन. तुला निघंय खेवट्या!”

यावर जमीनदाराची मुलगी काही बोलण्यापूर्वीच एक युवक म्हणाला—“तुझ्यासाठी फक्त मीच योग्य आहे, कारण मीच फक्त जनपावसाची पर्वा न करता, रात्र-दिवस तुझ्या सयाचीचो वसून होतो.”

दुसरा युवक म्हणाला—“तुझ्या मृत्यु-नंतर तुझ्या पित्याचा आघार बनून आज-पर्यंत मी त्याची सेवा करत राहिलो, तेव्हा मला वाटत की, तुला पति बनायला मीच अधिक योग्य.”

तिसरा युवक बोलला—“तुझ्यासाठी मी इतका वेडा झालोय की तुझ्या मृत्यु-नंतर विरक्त होऊन, संन्यासी बनून मी

गावोगाव मटकत राहिलो. एका महान पंडिताकडून अद्भुत असा मंत्र शिकून मीच तुला जिवंत केले. यामुळे तुझ्याशी निघाह करायला मलाच अधिक हक्क पोचतो.

तिघांचे सर्व बोलणे ऐकून जमीनदाराची मुलगी मात्र हसू लागली. ती म्हणाली—“माझ्या मरणानंतर माझ्या पित्याची सेवा करणारा तरुण हा त्याचा पुत्र बनतो. नंतर मला अपूर्व मंत्राने जी पुनर्जन्म देतो, तो मला पित्यासमान होतो. परंतु जी माझ्या समाधीपाशीच रात्रंदिवस बसून असीम दुःखाने लावेसारखा पडून रहातो—तोच माझ्यासाठी योग्य पति बनतो. त्याच माझ्यावर इतकी अलोट प्रेम आहे की, माझ्याशिवाय दुसरे काही त्याला सुखतच नाही. माझी समाधीच 'मी' समजून तेथेच तो पडून राहिला, म्हणून मी त्याच्याशीच विवाह करीन.

आणि जमीनदाराच्या मुलीने 'योग्य वर' म्हणून त्याची निवड केली. त्याच्याशीच तिचा विवाह वाटावाटाने पार पडला.



गर्विष्ठ

तापस नावाच्या एका कवीने राजाकडे

जाऊन त्याला आपली काव्यरचना ऐकवली. राजा त्याला म्हणाला—“पेकू न पाडला गेलेला असा एक हिरा आहेस तू. या नगरात चिदानन्द नावाचा एक महा-पंडित रहातो. त्याच्याकडे जाऊन तुला काव्य दुस्त करून दे, अन् ते माझ्याकडे आण.”

या चिदानन्दजवळ बंधपरेने मिळालेली भरपूर पनदोलत असल्याने तो फक्त स्वतःला पसंत पडतील अशांनाच आपले शिष्य बनवून घेई.

तापसने चिदानन्दकडे जाऊन त्याला आपली हक्कवर सांगितली. “तुला काव्य नीट घासून-पुसून मी तुझ्याकडे पाठवून देईन.” चिदानन्द त्याला म्हणाला.

दोनच दिवसात त्या काव्यात काही फेरफार करून चिदानन्दने ते आपल्या माणसासाठी तापसकडे पाठवले.

पण काव्यात चिदानन्दने केलेले फेरफार

तापसला आवडले नाहीत. ती सरळ चिदानन्दाच्या बरी गैरा आणि म्हणाला—“मावस्थक तिचे फेरफार हे ठीक आहे, पण आपण जे बदल केलेत ते सर काव्याच्या मूळ भावावरच गंमत घालत आहेत!”

यावर अशाचे हसत चिदानन्द म्हणाला—“वत्सा! तुझ्यात प्रतिसा तर आहेच. तुला वय अजून कच्चे आहे, त्यामुळे कोणत्या मूळ भावाला प्राधान्य द्याय, हे तू निश्चित करू शकत नाहीसेस. मी ज्या भौतिक आवनेला प्राधान्य दिले आहे, ती ही वास्तवतः तुझीच आहे न? तेव्हा हे काव्य आता सुद्धा तुलाच तर आहे! मला अस वाटले की तुझ्या काव्यात काही परिवर्तन आवश्यक आहे, अन् तुला इच्छा आहे की तुझ्या काव्याला राजाश्रय मिळायला, बरोबर न?”





तरीही तापस नसतेने पुन्हा म्हणाला—
“महाशय, माझे वय कच्चे आहे, त्यामुळे
मी कबूल करतो कि माझा अनुभवही कच्चा
आहे. तरीही मला इतका आत्मविश्वास
नक्कीच आहे की माझ्या काव्यातली भौतिक
भावना ओळखण्याइतकं बय आणि अनुभव
मला आहे. तरीही तुम्ही असे म्हणताच की
काव्य पुढच्या शृंगारप्रमाणे बदलणे योग्य
आहे?”

यावर चिदानन्दने काहीच उत्तर दिलं
नाही. मग तापस परतून म्हणाला—“काय
महाराज! माझ्या प्रश्नाला तुमच्याजवळ
उत्तर नाही! म्हणूनच मध्य साह्यात
न?”

“बरे! मी तुमच्या पहिल्या प्रश्नाच
उत्तर दिलं होतं ना? स्वातंत्र्य दुसऱ्या
प्रश्नाचही उत्तर आलं असं समज! तुमं
तुलाच ते कळलं असतं तर बरे झालं
असतं. पण कळत नसेल, तर पुन्हा
सांगण्यात तरी काय प्रयोजन? एकच प्रश्न
बदलून बदलून विचारायची कदाचित तुम्ही
सवय जालेली! पण तेच ते उत्तर पुनः
पुन्हा शायची मला भाव जवळ नाही.”
चिदानन्द म्हणाला.

तापस लगेच म्हणाला—“कदाचित
तुम्हाला माझा राग आला असेल. मला
कबूल आहे की तुम्ही केलेला बदल फारच
सुन्दर आहे, पण त्यात माझी भौतिक भावना
बदलली गेल्याबद्दल मला चिंता आहे.
ती कधी दूर केल, हेच मला कळत
नाहीय.”

“राजा तुमच्या काव्याची तारीफ करताया
पहावील तेव्हाच तुला पटेल—हे काव्य
आपल्याच आहे. मी स्वतःच तर सांगत आहे
न, की या काव्यातला मूळ वाक्य हा
हा तुमचा आहे? तरीही तुम्ही काळजी
मिदत नसेल, तर मी तुला एक उपाय
सांगतो. तुम्हाला आपलं वय व प्रतिभा
वाक्यां मानाने गवई अधिक आहे!
जीवनात काही न काही साधण्यासाठी
आत्मविश्वासाची आवश्यकता असते.

आणि हो गोष्टही खरी की जीवनात उन्नति
प्राप्त करून घ्यायची तर हा गर्व आज
येतो. अगोदर जीवनात काही मिळव अन्
मग गर्व कर! तेव्हा कदाचित तुम्हा गडिष्ट-
पणा अलंकारासारखा सोपूनही दिसेल.
पण आता तरी हातपुरता तो सोडून दे.
बास, तुला कसलीच चिंता वाटणार नाही.”
चिदानन्दने बरोबर उपदेश दिला.

“महाशय, असं तर नाही ना, की माझ्या
आत्मविश्वासातच ‘गर्व’ असं नाव देऊन
मला तुम्ही कीडपात टाकत आहात?”
तापसने विचारले.

“बळा, तुमच्या आत्मविश्वासात आहेच
कुठे मूर्खी? ती असता, तर राजाचा सल्ला
मानून तू माझ्याकडे आलाच नसतास ना?
सरळ जाऊन दुसऱ्या एकाचा राजाला ते
बाबवाचचा प्रयत्न केला असतास!”
चिदानन्दने बरोबर नसे पकडून म्हटले.

“आता मी तसंच करीन, मग तर तुम्ही
मला प्रशंसा-योग्य मानाल?” तापसने
विचारले.

“नाही! मला फक्त तुमच्याबद्दल वाईट
वाटेल, की तू आपली प्रतिभा प्रकाशात देऊ
देत नाहीयेस. स्वतःला ‘महान’ मानणं
म्हणजे ‘आत्मविश्वास’ नव्हे, एकाचा
बिचारी आपण ‘महान’ बनू शकू’ यावर
विश्वास ठेवणं म्हणजेच ‘आत्मविश्वास’”
चिदानन्दने समजावले.

आता याच मुकामाने आपले ते काव्य
वेळून जाऊन तापसने राजाचा दाखवले.
राजाने तापसची खूप स्तुति केली. तेव्हा
तापस बोलला—“महाराज, त्या महापंडिताने
माझ्या काव्यावर इतके संस्कार केले व ते
चामूनतुलून इतके चमकदार केले, की ते
आपल्या प्रशंसनेला पाच ठरले.”

तापसच्या या जसजेबद्दल राजाने भोव-
जान पुरस्कार देऊन तापसचा सन्मान केला.
अशा प्रकारे अहंकार सोडून तापस
आपल्यातले न्यून ओळखण्यात सफल झाला,
त्याची बुद्धि वास्तू झळझळून उठली आणि
लवकरच ‘सर्व राज्यातला श्रेष्ठ कवि’
म्हणून तो मान्यता पावला.





कावळ्यांचा राजा

कित्येक हजार वर्षांपूर्वी अश्वती राज्यावर राजा अनुपने राज्य होते. त्या राज्यात एक मोठा ज्योतिषी रहात असे. तोच त्या राज्याचा दरबारी ज्योतिषी होता. दरबारातील सर्व मंडळी त्याचा नित्य आदर-सम्मान करीत.

तो ज्योतिषी रोज सूर्योदयसमयी नदीवर स्नानाला जात असे. तेथे बराच वेळ तो ध्यान-धारणेत मग्न असे. एके दिवशी असाच तो नदीवर स्नान करून, स्वच्छ होऊन परत येत होता. वाटेत एक आमराई होती. ज्योतिषी एका झाडाखालून येत असताना नेमका एक कावळा त्याच्या अंगावर पिटला.

ज्योतिषाला कावळ्याचा झूतका राग आला की त्याने प्रतिज्ञा केली की-या कावळ्यांची सारी जमिण मी नाहीशी करून टाकीन तेव्हाच मला शान्ति मिळेल.

आणि तो आपल्या उद्योगाला लागला.

ज्योतिषाची ही प्रतिज्ञा पूर्ण व्हायला परिस्थितीही बोठी अनुकूल होती. कशी? ती अशी की-राजाच्या राजवाड्याजवळच एक झोपडी होती. त्यात एक म्हातारा रहात असे. एक दिवशी त्याने अंगणात धान्य वाटायला ठेवले आणि तो वेगवेगळ्या कामांना लागला.

इतक्यात जवळूनच कुठूनसे एक गाढव आले. संधीचा फायदा घेऊन वपागप धान्य खाऊ लागले. म्हातार्याने त्याला पाहिले आणि दोन-तीनदा त्याला गळबुन लांबायचा त्याने प्रयत्न केला. पण काही फायदा होईना.

म्हातार्याला गाढवाचा फारच राग आला आणि त्याने गाढवाला पकडले. एका वाळक्या नारळाच्या झावळीवर त्याने

भोवसे रोकिल भोतले न ती घेऊन गाढवाच्या शेपटीला बांधून टाकली. एकाएकी आग पाहून वावरलेले ते गाढव शेरावेरा पळत सुटले. त्या घबराटीत ते राजाच्या गजवाटेत घुसले, आणि पीलखात्याला आग लावली.

आगीत अन्नकलेले हत्ती चीत्कार करून इकडे-तिकडे सोकाट पावू लागले. त्यांच्या पायांमधील कोक विरडू लागले अन् एकच गोंधळ माजला. क्षिपायांनी कसे तरी त्यांना पकडून बांधून टाकले आणि आगही विस्तवली.

गजवाटेला आग लागल्याने राजाला मोठी काळजी वाटली. जखमी झालेल्या हत्तींना गजवंद्य औषधोपचार करू लागले. कित्येक औषधे वापरली गेली आणि जखमांवर अनेक प्रकारची तेले, लेप वगैरे लावून पट्ट्या बांधल्या गेल्या. पण त्या लवकर भरून येईनात. राजाची काळजी आणखीच वाढली.

काही दिवसांनी राजाने ज्योतिषाजवळ या गोष्टीबद्दल चर्चा केली. राजा ज्योतिषाला म्हणाला-“काम करावं हे मला तर काही संभवत नाही. सर्व वेष्टांनी झूत ठेकले. हत्तींची तब्येत काही सुधारत नाही आपण पावर काही उपाय सुचवू शकता का?” बस, ज्योतिषी तर अशा



संधीची वाटच पहात होता, तो बोडीच ती हतची सोडणार? कावळ्यांवर आता सूड उगवता येईल या विचाराने तो खूब झाला.

“राजा, त्या हत्तीच्या अक्षमा भरून पावला कावळ्यांची चरबी उपयुक्त होईल. ‘महान् वैद्य’ म्हणवणाऱ्या आपल्या राज-वेष्टांच्या हे कसं होक्यात मालं नाही. काळ्यांची चरबी म्हणजे जनावरांच्या जखमांवर रामबाण उपाय!” याचच बोडं आश्चर्य वाटतंय मला, ज्योतिषी म्हणाला.

राजाला ही वीषप्रयोजना आवडली. अन् विशेष म्हणजे ती खर्चकही नव्हती! राजाने लगेच डोकं वाजवायला लावून

कळपले की-सापडतील तितके कावळे पकडाने. शेकडो, हजारोंच्या संख्येने कावळे मरू लागले.

अवंतीराजाकडून होणारा हा अन्धाश्रयानेळ्या बायसराजाला काळवीत टाकू लागला. त्याने राजाला भेटायला निश्चय केला.

बायसराजा उच्चैः राजमहलात येऊन सरळ सिंहासना समोर पांढला. त्याला पाहून एक विषाई ओरडला-“अरे, बरबारात कावळा! अन् तो त्याला पकडायला आवळा. थण राजाने त्याला पांढवले.

दुतकवीत बायसराजा मानवी आवाजाने बोळू लागला-“महाराज, माझ्यावर न रागावता माझ बोलणं ऐकून घ्या. दुसऱ्याचं बोलणं ऐकून लागलीच काही करण्यापूर्वी त्यामावत बरंबाईट राजाला अगोबर पहायला हवं. नपेक्षा त्यामुळे अनेकांना त्रास होण्याची शक्यता असते. आपल्या ज्योतिषाने आपणाला सांगितलं की

कावळघांच्या बरबीने हत्तींच्या बखला बन्या होतील, पण खरं थडता कावळघांच्या शरीरात तर नखबीच नसते! त्यामुळे साक जाहीर होतं की, काही दुष्ट विचारानेच धावणाला हा सल्ला दिला गेलाय.”

हे बोलणं ऐकून राजा आश्चर्यात पडला. त्याने बायसराजाला विचारलं-“कावळघांच्या शरीरात बरबी नसायचं कारण काय बरं?”

बायसराजा उत्तरला-“हपूण मानव-जातच कावळघांची शत्रु आहे. जिवाच्या मीतीने तो विचारा नेहमीच हकडून-तिकडे फिरत असतो. मग शरीरात बरबी येणारच कशी?”

जाता राजाला सत्य घटना कळून चुकली आणि आपल्याकडून हे पापकृत्य षडकून आपणाच्या ज्योतिषाला त्याने पदच्युत केले. त्या दिवसापासून रोज पंचवीस पोती धान्य कावळघांना सायला चालायची वाजा राजाने फोठावळघाला दिली.



बहुधा वसुंधरा :

कांवारुची शेपट

ऑस्ट्रेलियात सापडणारा कांवारु हा एक सस्तन प्राणी आहे. तो आपले फिन्ग पीटावळच्या एका नैसर्गिक निक्ष-कीत डेवद इकडे तिकडे वावरतो. खरे तर कांवारु हा प्राणी वास्तवी नाही अन् धावतही नाही. तो फक्त आपल्या शेपटीच्या सहाय्याने उबळण्या मारतो. सर्वात मोठा कांवारु एका उंचीत ३० फूट पर्यंत अंतर कापू शकतो. जोपर्यंत त्याची शेपटी जमिनीला टेकलेली असेल, तोपर्यंत तो उबळण्या वा उडण्या मारू शकतो. आणि त्याला या कामी त्याची ३.५ फूट लांबीची शेपटच मदत करते.



सांकेतिक भाषा

सध्यांमागच्या हत्ती नेहमी कळप कळत रहातात. विकटिकाली त्याने सुरक्षा-नमान वेगळ केलेले असतात; म्हणजेच काही हत्ती घोक्याची मुबना देण्यासाठी विकटिकाली पट्टारा देण उभे असतात. छोटा दिसला की त्याची सुचना देण्यासाठी हे सुरक्षा-पट्टारेकरी हत्ती आपली होठ उंच उचलतात. मग त्यांचा कळप अर्धा मेल दूर असला तरी त्याला हा संकेत मिळतो व ते हत्ती लगेच साथ घेतात. अरे पहाता हा संदेश कळण्या जांब नसा पोचतो हे कोडे आजपर्यंत मानवाना सुटनेले नाही.



साळचे पंख

साळ किंवा सालिंदर या भुऱ्या रंगाच्या प्राण्याच्या शरीरावर काळघा-घांच्या रंगाची काटघासारखी पिवे असतात. साधारणतः या प्रत्येक प्राण्याच्या शरीरावर अशी ३०,००० च्या आसपास पिवे असतात ही निवे पोळळ असल्यामुळे पूर्वी यात साई भरून त्यांचा सेखणोसारखा उपयोग केला जाई. ही पोळळ पिवे साळसा एकवळा तराव्याच्या पिंपोवारची उपघोषी पडतात. त्यांच्या साळाने हे प्राणी पाण्यात न बुडवा तरं मारतात व पांढही शकतात.

